

Filip VÁVRA

Rezidenční síť Františka Josefa Černína z Chudenic ve Vídni a v Praze ve 20. a 30. letech 18. století¹

Abstract: *Residential Network of Franz Joseph Czernin of Chudenitz in Vienna and Prague in the 1720s and the 1730s of the 18th Century*

This study deals with the residential network of Franz Joseph Czernin of Chudenitz (1697–1733), namely the urban part of this network. Czech count Czernin possessed many buildings in the capital cities of the historical lands of the Habsburg monarchy (eight in Prague, three in Vienna). Our goal is to discover this network and put it in the context of residential networks of Bohemian aristocrats in this period.

Key words: *early modern age – Bohemian aristocracy – residential networks – Franz Joseph Czernin of Chudenitz – 18th century*

Tématem této studie bude městská rezidenční síť Františka Josefa Černína z Chudenic, která dlouho zůstávala na okraji zájmu historiků. Rezidenční síť F. J. Černína měla dva uzlové body – paláce a domy ve Vídni a v Praze. Zajímat mě bude především situace ve Vídni, a to z hlediska množství nemovitostí a jejich umístění v rámci města. Kromě toho se budu zabývat příměstskými panstvími v okolí hlavního města, které tvořily nedílnou součást majetku šlechty a které rovněž dlouho unikaly pozornosti badatelů. V některých případech (podoba rezidenční sítě ve Vídni a v Praze) se mi rovněž podařilo opravit některé chyby a nepřesnosti tradované dosud v literatuře a doplnit k tomu nové poznatky. S tématem práce se pojí další otázky, které se týkají rezidenčních strategií, tedy toho, jak bylo dané sídlo majitelem využíváno, nebo integrace k císařskému dvoru. Ty však nelze jednoznačně zodpovědět na základě aktuálního stavu poznání; bylo by mimo jiné třeba vytvořit Černínův itinerář. Odpovědi na tyto otázky může přinést až další výzkum.

---

1 Studie je přepracovaná a rozšířenou kapitolou mé diplomové práce: Filip VÁVRA, *Mezi Vídni a Prahou: Komunikace Františka Josefa Černína se správcem jeho vídeňských paláců ve 20. a 30. letech 18. století*, diplomová práce UPa, Pardubice 2018. Vznikla v rámci projektu SGS_2018_008 Podpora vědeckých a prezentačních aktivit studentů doktorského programu Historie a magisterského programu kulturní dějiny řešeného na Univerzitě Pardubice.

Hlavním cílem tohoto textu tedy bude objasnit rozsah a podobu městské rezidenční sítě hraběte Černína.

Pozemkový majetek byl již od středověku základem hospodářské a politické moci šlechty; na svých venkovských statcích také převážnou část roku sídlila. V centrech panství stavěla nebo přestavovala své hrady, v pozdější době zámky, a byl to právě pozemkový majetek, ze kterého jí plynul stálý příjem. Podobu rezidenční sítě pro předbělohorskou dobu analyzoval ve své stati již Jaroslav Pánek.² Podle něj má rezidenční síť dva uzlové body – hlavní venkovskou a hlavní městskou rezidenci. U bohatších jedinců mohly být obě části sítě dále rozvětveny. Venkovská mohla dále obsahovat druhé rodové sídlo, pak následovala centra panství a příležitostná sídla (letohrádky, domy v poddanských městech). Městská větev ve svém ideálním případě obsahovala kromě rodového paláce v hlavním městě (městech) také zahradní palác za hradbami, případně příměstská sídla (dvory, usedlosti).³ V této formě existovala rezidenční síť v podstatě i v pobělohorské době, postupně ale začala nabývat na významu městská sídla (v některých případech už za vlády Rudolfa II.). Hovoří se v tomto kontextu o urbanizaci aristokracie. Z pozemkového magnáta, trávícího většinu času na svých venkovských statcích a jen neochotně zajíždějícího do hlavního města, se stal zemský nebo dvorský úředník, žijící převážnou část roku (i více než 250 dnů) ve městě. Plně se tento trend rozvinul po třicetileté válce a svou platnost si udržel až do poloviny 18. století.⁴ Ne všichni se samozřejmě s tímto životním stylem ztotožnili. Například František Karel Swéerts-Sporck v 1. polovině 18. století o žádné (zemské ani dvorské) úřady neprojevil zájem. Jeho hlavní starostí a zálibou bylo hospodaření na venkovských panstvích.⁵

Když císař Matyáš přenesl svou rezidenci z Prahy zpět do Vídně, museli na tuto změnu reagovat všichni, kdo se chtěli u dvora napříště uplatnit. Praha si sice uchovala významné postavení v rámci monarchie a byla nadále centrem zemských úřadů, politika na nejvyšší úrovni se však již odbývala jinde. Členové těch šlechtických rodů, kteří si chtěli udržet politický vliv, popřípadě ho získat, museli nyní trávit ve Vídni velkou část roku. K tomu účelu si zde zakupovali domy a rozšiřovali tak své rezidenční sítě. I ti, kteří ve Vídni trvale nepůsobili, považovali mnohdy za nutné zde alespoň nějaký dům vlastnit, neboť vedle praktického významu se jednalo i o reprezentační záležitost.

2 Jaroslav PÁNEK, *Život na šlechtickém sídle v předbělohorské době*, in: Lenka Bobková (ed.), *Život na šlechtickém sídle v 16.–18. století*, Ústí nad Labem 1992, s. 9–27.

3 Tamtéž, zejm. s. 12–13.

4 Petr MAŤA, *Soumrak venkovských rezidencí: „Urbanizace“ české aristokracie mezi stavovstvím a absolutismem*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, České Budějovice 1999 (= *Opera historica* 7), s. 139–162; Jiří HRBEK, *Rezidenční síť členů valdštejnského rodu v 17. a 18. století*, *Folia Historica Bohemica* 28, 2013, č. 1, s. 59–103.

5 Vítězslav PRCHAL, *Sídlo a jeho pán: Rezidenční strategie hraběte Františka Karla Swéerts-Sporcka ve druhé čtvrtině 18. století*, *Theatrum historiae* 9, 2011, s. 45–78.

Téma je úzce spjaté s dějinami bydlení.⁶ Ve Vídni existovaly v raném novověku v podstatě tři rezidenční strategie, které mohli šlechtici využívat. Nejméně prestižní bylo bydlení ve dvorských kvartýrech. Byly to zpravidla menší a méně reprezentativní prostory, jejichž nespornou výhodou byla nízká cena, nevýhodnou ovšem fakt, že jich bylo jen omezené množství a nárok na ně měli pouze dvorští úředníci a hodnostáři po dobu výkonu funkce.⁷ Šlechtic, který z různých důvodů nemohl nebo nechtěl využít možnosti ubytování v kvartýru, mohl si pronajmout palác od jiného šlechtice. Takový pronájem skýtal mnoho výhod pro obě zúčastněné strany. Nájemce si mohl podle své potřeby (a pochopitelně s ohledem na aktuální nabídku) vybrat, zda si pronajme celý dům, celé patro nebo jen několik místností; této strategie tedy mohli využít jak šlechtici, kteří přijeli do hlavního města jen na kratší dobu i ti, kteří zde působili dlouhodobě. Pronajímatel pak inkasoval nájemné – vhodné to bylo zejména pro ty, kteří ve Vídni dům vlastnili, ale nevyužívali. Třetí možností bylo zakoupení vlastního paláce. Tato možnost byla nejnákladnější a zpravidla jí využívali jen příslušníci nejbohatších aristokratických rodin. Na druhé straně bylo vlastnictví paláce symbolickým kapitálem a jako takové důležitým distinktivním znakem.⁸

Rezidenční síť a strategie šlechty ve Vídni

Na konkrétních případech se nyní pokusím ukázat, jak vypadaly rezidenční síť vybraných aristokratů v dané době. Je možné vypořádat určité strategie, které šlechtici používali a které ovlivňovaly to, jak bude rezidenční síť vypadat. Je jasné, že jiné rezidenční strategie měly rodiny dlouhodobě spjaté s dvorským prostředím než ty, jejichž členové působili převážně v zemských úřadech, a opět jinak to bude u rodin s knížecím titulem, přičemž ani v rámci těchto skupin nelze hovořit o jednotné strategii. Naopak, vždy se našli jedinci, kteří z většinově akceptovaného rámce vybočovali.⁹ To lze doložit hned u nejvyšší a zároveň

6 K tomu obecně Ulf DIRLMEIER – Jens FRIEDHOFF (ed.), *Geschichte des Wohnens 2: Mittelalter und frühe Neuzeit. Hausen – wohnen – residieren*, Stuttgart 1998.

7 Maximilian MAURER, *Das Hofquartierwesen am Wiener Hof in der Frühen Neuzeit*, diplomová práce, Wien 2013; Jiří KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500–1740)*, disertační práce, České Budějovice 2005, s. 84–95.

8 J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce*, s. 84–112, zejm. s. 100–105. K barokním palácům ve Vídni např. Bruno GRIMSCHITZ, *Wiener Barockpaläste*, Wien 1944; Edgar HAIDER, *Verlorenes Wien: Adelspaläste vergangener Tage*, Wien – Köln 1984; Hellmut LORENZ, *Barockarchitektur in Wien und im Umkreis der kaiserlichen Residenzstadt*, in: Karl Gutkas (ed.), *Prinz Eugen und das barocke Österreich*, Salzburg – Wien 1985, s. 235–248; TÝŽ, *Zur repräsentativen Raumfolge und Ausstattung der barocken Stadtpaläste Wiens*, *Kunsthistorisches Jahrbuch Graz* 25, 1993, s. 291–304.

9 Václav BŮŽEK – Petr MAŤA, *Wandlungen des Adels in Böhmen und Mähren im Zeitalter des „Absolutismus“ (1620–1740)*, in: Ronald Gregor Asch (ed.), *Der europäische Adel im Ancien Régime: Von der Krise der ständischen Monarchie bis zur Revolution (1600–1789)*, Köln – Weimar – Wien 2001, s. 287–321.

nejméně početné skupiny, tedy u knížat. Nacházely se zde rody, které cíleně po mnoho generací úspěšně pěstovali dvorskou kariéru, což se odrazilo v podobě jejich rezidenční sítě – to je případ Ditrichštejnů a Schwarzenberků. Ditrichštejnové drželi palác v Herrengasse již od počátku 16. století (dnešní Palais Modena).¹⁰ K tomu jim od 2. poloviny 17. století patřil zahradní palác před Schottentor, po jehož zničení za tureckého obležení města (1683) si postavili nový v oblíbené čtvrti zahradních paláců Roßau.¹¹ Schwarzenberkové se ve Vídni zakoupili až osobou Jana Adolfa I. ze Schwarzenberku (1615–1683, prezident říšské dvorské rady), který od roku 1669 vlastnil dům ve Wipplingerstraße. Jeho syn Ferdinand (1652–1703, nejvyšší hofmistr císařovny) ho však nevyužíval; místo toho si najímal Verdenberský palác na Neue Marktu, který později sám zakoupil, a jehož nákladnou přestavbou se poté zabývalo několik generací rodu.¹² Zahradní palác vlastnili od roku 1716, kdy zakoupili rozestavěnou stavbu knížete Mansfelda v blízkosti Belvederu (dnešní Palais Schwarzenberg).¹³

Jinak na tom byli příslušníci rodu Lichtenštejnů. Ti se u dvora neuplatňovali v každé generaci, přesto již před rokem 1683 vlastnili ve Vídni pět domů (všechny na Herrengasse), k nimž přibyl později zahradní palác v Roßau.¹⁴ Navíc, na konci 17. století zakoupili rozestavěný Kounicův palác (viz níže). Oproti tomu knížata Lobkovicové, která pravidelně zastávala vysoké funkce u dvora, zde po většinu sledované doby žádné nemovitosti neměla a pokud ano, tak jen na krátkou dobu. Ve zkratce to vypadalo takto: Zdeněk Vojtěch (1568–1628, nejvyšší kancléř) jeden palác epizodicky ve 20. letech 17. století; Václav Eusebius (1609–1677, nejvyšší hofmistr císaře) žádný; Ferdinand August (1655–1715, nejvyšší hofmistr císařovny) pouze dva předměstské paláce, které ale také vlastnil jen krátce; Filip Hyacint (1680–1734, nejvyšší hofmistr císařovny) jeden městský a jeden příměstský palác, přičemž městský příliš nevyužíval a předměstský zakoupil krátce před smrtí a dědici byl poté prodán. Pokud tedy příslušníci tohoto rodu potřebovali pobývat v hlavním městě, řešili to nejčastěji pronájemem.¹⁵

10 Richard PERGER – Wilhelm Georg RIZZI, *Das Palais Modena in der Herrengasse zu Wien*, Wien 1997.

11 Podrobně i s další literaturou viz Rostislav SMÍŠEK, *Císařský dvůr a dvorská kariéra Ditrichštejnů a Schwarzenberků za vlády Leopolda I.*, České Budějovice 2009, s. 532–533, pozn. 1965; Roman PUNČOCHÁŘ, *Turecké obléhání Vídne a každodenní život v metropoli habsburského soustátí roku 1683 očima Jiřího Vojtěcha Felixe Novodvorského*, bakalářská práce, České Budějovice 2013.

12 R. SMÍŠEK, *Císařský dvůr*, s. 533, pozn. 1967.

13 J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce*, s. 111; Ondřej STOLIČKA, *Zásobování schwarzenberské domácnosti ve druhé polovině 17. století*, diplomová práce, České Budějovice 2013, s. 58–65.

14 A v některých dobách i několik dalších staveb, viz J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce*, s. 101, pozn. 348. Dále Hellmut LORENZ, *Ein Exemplum fürstlichen Mäzenatentums der Barockzeit – Bau und Ausstattung des Gartenpalastes Liechtenstein in Wien*, Zeitschrift des Deutschen Vereins für Kunstwissenschaft 43, 1989, s. 7–24 a TÝŽ, *Liechtenstein Palaces in Vienna*, New York 1985.

15 Jiří KUBEŠ, *Sídelní strategie knížat z Lobkovic ve Vídni v raném novověku (1624–1734)*, in: *Porta Bohemica: Sborník historických prací* 3, Litoměřice 2005, s. 86–119.

Podobně je možné pokračovat v případě dvorské šlechty, tedy urozených jedinců, kteří cíleně budovali kariéru u dvora stejně jako předchozí, ale nebyli držiteli knížecího titulu. Například Kounicové měli v osobě Dominika Ondřeje (1654–1705, říšský vicekancléř a diplomat) snahu vytvořit ideální typ městské rezidenční sítě s městským i zahradním palácem. Přes značné úsilí se jeho záměr nezdařil. Nejprve tento moravský šlechtic vlastnil dům U černé mouřenínovy hlavy v Herrengasse (1681–1686), následně ho prodal a zakoupil palác hraběnky Khevenhüllerové v Löwelstraße, ke kterému roku 1688 přikoupil ještě sousední dům, načež se rozhodl oba zbourat a vystavět nový palác. Tuto stavbu nikdy nedokončil, neboť již v roce 1694 staveniště prodal Janu Adamovi z Lichtenštejna. Téměř obratem pak zakoupil tři domy na Freyungu od Jana Antonína Pálffyho, které zůstaly v rodině až do konce 18. století. Před rokem 1691 také zakoupil dvě zahrady v Roßau, na kterých ale ke stavební činnosti nikdy nedošlo.¹⁶ František Oldřich Kinský (1634–1699, nejvyšší český kancléř) vlastnil od roku 1687 tzv. Steinackerův dům u svatopetrského hřbitova, který byl po jeho smrti prodán. Jeho bratr Václav Norbert Oktavián (1642–1719, rovněž nejvyšší český kancléř) vlastnil poté palác v Rotenturmstraße.¹⁷ Paarové, zastávající dědičnou úřad nejvyšších poštovních, vlastnili od počátku 17. století dům ve Wollzeile.¹⁸

Učiním zmínku ještě o šlechtě zemské (nebo převážně zemské). Tito lidé po většinu života působili v zemských úřadech. To však neznamená, že by nikdo z nich neměl zájem o dvorskou službu. Z různých důvodů se jim však taková kariéra nezdařila, případně na ni sami rezignovali. Příkladem může být Jan František z Vrbna (1634–1705), který se sice ke konci života stal nejvyšším českým kancléřem, ale celý předchozí profesní život působil v různých úřadech v Praze (naposledy jako nejvyšší zemský hofmistr).¹⁹ Vlastnil dům ve Wallnerstraße, který získal jako dědictví po matce a ještě za svého života prodal.²⁰ Jeho příbuzný Jiří Štěpán z Vrbna (zem. 1682, nejvyšší komorník Markrabství moravského), držel na přelomu 60. a 70. let dům v Bäckerstraße.²¹ Podobně na tom byl i Jan Adam z Questenberka (1678–1752), který sice část života strávil ve Vídni, ale pak dvorskou kariéru opustil a stáhl se na svá venkovská panství. Jeho palác stál v Johannesgasse.²² Dosavadní výzkumy naznačují, že do této skupiny patřil i František Josef Černín.²³

16 J. KUBEŠ, *Reprezentativní funkce*, s. 106–108.

17 Tamtéž, s. 104, pozn. 369.

18 Tamtéž, s. 101, pozn. 348.

19 *Ottův slovník naučný*, XXVI, Praha 1907, s. 1018.

20 J. KUBEŠ, *Reprezentativní funkce*, s. 104, pozn. 371.

21 Tamtéž.

22 Rostislav SMÍŠEK, *Jan Adam Questenberk mezi Vídni a Jaroměřicemi*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526–1740)*, České Budějovice 2003 (= *Opera historica* 10), s. 331–354, zde pozn. 19 na s. 335 a s. 341; Jana PERUTKOVÁ, *Hrabě Johann Adam Questenberg (1678–1752) jako mecenáš*, in: Jitka Bajgarová (ed.), *Miscellanea z výroční konference ČSHV 2008: Fenomén mecenášství v hudební kultuře*, Praha 2010, s. 40–62; Petr FIDLER a kol., *Proměny zámeckého areálu v Jaroměřicích nad Rokytnou: Kritický katalog výstavy*, České Budějovice 2017.

23 Další příklady ke všem skupinám šlechty viz J. KUBEŠ, *Reprezentativní funkce*, s. 101–106.

Rezidenční síť Černínů z Chudenic

Rezidenční síť zdědil František Josef Černín po předcích, sám ji příliš neměnil. Hlavní venkovskou rezidencí byl Jindřichův Hradec, mezi oblíbená sídla F. J. Černína pak patřily zámky v Petrohradu a Krásném Dvoře v západních Čechách, dalšími významnými centry byly Kosmonosy a Kost ve středních a východních Čechách. Mezi významnější panství dále patřily kromě výše uvedených: v západních Čechách kolébka rodu Chudenice, Švihov a Kysibl (dnes Stružná), ve středních a východních Čechách Mělník (dostal se později bratrovi Františku Antonínovi, 1710–1739), Kostomlaty a Vinoř u Prahy, ve Slezsku Schmiedeberg (dnes Kowary v Polsku) a řada dalších.²⁴ Mým hlavním zájmem však bude rozkrýt rezidenční síť ve Vídni. Děd F. J. Černína Humprecht Jan (1628–1682) využíval ve Vídni pouze pronájmy. Otec Heřman Jakub (1659–1710) již zřejmě na dvorskou kariéru pomýšlel v reálnějších obrysech, přes všechnu snahu se ale musel spokojit s funkcemi v zemských úřadech. Byl to také on, kdo začal cíleně budovat rezidenční síť i ve Vídni (dva městské domy v Renngasse, zahradní palác v Leopoldstadtu), kterou po jeho smrti převzal právě František Josef. Vlastní rezidenční síť si ve Vídni vytvořil i Tomáš Zacheus Černín (1660–1700), strýc Františka Josefa. Ten, na rozdíl od svého bratra Heřmana Jakuba, ve Vídni skutečně působil. Byl členem říšské dvorské rady a německým místokancléřem České dvorské kanceláře.²⁵ Podoba jeho vídeňské rezidenční sítě je v zásadě totožná s bratrovou – vlastnil dva městské domy (v Krugerstraße 13 a Walfischgasse 7)²⁶ a zahradní palác (Wieden nedaleko Favority), který však nestihl dokončit.²⁷ Dům ve Walfischgasse prodal Tomáš Zacheus ještě za svého života, ostatní stavby pak byly prodány po jeho smrti, ještě za nezletilosti F. J. Černína. V okolí Vídně se navíc nacházela panství Perchtoldsdorf (zřejmě s menším zámkem) a Jedlese. Strategie otce a strýce byly pro Františka Josefa nepochybně vzorem, přesto ve Vídni nikdy trvaleji nezakotvil.²⁸ Nejprve, než přikročím

24 K tomu Petra VOKÁČOVÁ, *Příběhy o hrdé pokoře: Aristokracie českých zemí v době baroka*, Praha 2014, s. 414 aj.

25 Zdeněk HOJDA – Eva CHODĚJOVSKÁ – Milena HAJNÁ – Alexandra TESAŘÍKOVÁ, *Heřman Jakub Černín na cestě za Alpy a Pyreneje: I. Kavalířská cesta českého šlechtice do německých zemí, Itálie, Francie, Španělska a Portugalska*, Praha 2014, s. 66, pozn. 117 a s. 79, pozn. 183.

26 Krugerstraße: J. KUBEŠ, *Reprezentativní funkce*, pozn. 368 na s. 104; Paul HARRER, *Wien, seiner Häuser, Menschen und Kultur*, V, Wien 1956, s. 354 (strojopis ve Wiener Stadt- und Landesarchiv: WStLa, Lesesaal, sign. W 190/1–8 1. Ex.), za zapůjčení výpisků z této knihy děkuji doc. Jiřímu Kubešovi. Walfischgasse: J. KUBEŠ, *Reprezentativní funkce*, pozn. 368 na s. 104; P. HARRER, *Wien*, V, s. 390.

27 Z. HOJDA – E. CHODĚJOVSKÁ, – M. HAJNÁ, – A. TESAŘÍKOVÁ, *Heřman Jakub Černín*, I., s. 85; Manfred LEITHE-JASPER, *Das Gartenpalais Czernin auf der Wieden – ein Frühwerk Johann Lucas von Hildebrandts?*, *Burgen und Schlösser* 2, 1966, s. 12–19; P. VOKÁČOVÁ, *Příběhy*, pozn. 1685 na s. 736–737; Felix CZEIKE, *Historisches Lexikon Wien in 6 Bänden*, I, Wien 2004, s. 604; Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004, s. 435.

28 Veškerá korespondence F. J. Černína se správcem vídeňských paláců Johannem Andreasem Schneiderem, u které se tato informace zachovala, byla posílána do Prahy, viz Státní oblastní

k výkladu o vídeňské rezidenční síti Františka Josefa Černína, zmíním se několika větami o jeho životě, který, i přes četné výzkumy z poslední doby, není stále probádán tak, jak by si osobnost jeho formátu zaslouhovala.²⁹

František Josef Černín z Chudenic – základní údaje

Rod Černínů z Chudenic patří mezi staré české šlechtické rody. Výrazný vzestup zaznamenal od 1. poloviny 17. století, a když František Josef (1697–1733) přišel na samém konci tohoto století na svět, mohl o sobě prohlásit, že se narodil do jedné z nejbohatších rodin království. Jeho život byl od dětství poznamenán jednak smrtí obou rodičů a následnou poručenskou správou, jednak blíže neurčenou chorobou, kterou onemocněl ve věku šesti let; zdravotní komplikace ho pak provázely celým jeho relativně krátkým životem. Hrabě Černín byl znám svými pokrokovými myšlenkami a často i kritikou ústřední vídeňské správy. I to bylo možná důvodem, proč se nikdy neprosadil u dvora; celý život strávil jako zemský úředník. Nejvyšší post, na jaký dosáhl, byl nejvyšší sudí dvorských lén, a proto získal i místo v místodržitelském kolegiu. Po vzoru otce a strýce si ponechal i výše uvedené nemovitosti ve Vídni, snad v naději, že se mu časem podaří dostat se ke dvoru. Tomu napovídá např. jeho snaha odjet na diplomatickou misi, která byla pro mnohé odrazovým můstkem v další kariéře, zejména pak u dvora.³⁰

Městská rezidenční síť Františka Josefa Černína – Vídeň

Na následujících stránkách se budu již zevrubně zabývat podobou městské rezidenční sítě hraběte Františka Josefa Černína.³¹ Výzkum by nebylo možné provést bez objevení rozsáhlé

---

archiv Třeboň, oddělení Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Černínů z Chudenic (dále jen SOA Třeboň – JH, RAČ), pozůstalost Františka Josefa Černína, nezpracovaný fond, provizorní fascikl (dále jen prov. fasc.) 756 (Vídeň), korespondence Johanna Andrease Schneiderera z Vídně Františku Josefu Černínovi, 1693–1727; Tamtéž, prov. fasc. 757 (Vídeň), korespondence správce vídeňského paláce Johanna Andrease Schneiderera z Vídně Františku Josefovi Černínovi do Prahy, 1728–1734. Je to také logické – F. J. Černín jako zemský úředník nemohl bez císařského svolení svůj úřad v Praze opustit.

29 František Josef Černín ani jeho rod se prozatím nedočkali samostatné monografické publikace. Nejlépe a nejuceleněji je o něm pojednáno v díle P. VOKÁČOVÁ, *Příběhy*, s. 413–465. Následující řádky vycházejí primárně z tohoto zdroje.

30 Podle nejnovějších výzkumů získaly až ¾ aristokratů po návratu z diplomatické mise nějaký úřad; nejvíce z nich se uchýtilo u právě dvora, viz Jiří KUBEŠ a kol., *V zastoupení císaře: Česká a moravská aristokracie v habsburské diplomacii 1640–1740*, Praha 2018, s. 171–173.

31 Nejnověji se o černínských palácích zmiňují Ferdinand OPLL – Martin SCHEUTZ, *Die Transformation des Wiener Stadtbildes um 1700: Die Vogelschau des Bernhard Georg Andermüller von 1703 und der Stadtplan des Michel Herstal de la Tache von 1695/97*, Wien 2018, s. 141.

korrespondence, kterou pravidelně z Vídně zasílal Johann Andreas Schneiderer, černínský správce, Františku Josefovi Černínovi do Prahy.³² J. A. Schneiderer patřil k dlouholetým černínským úředníkům, na pozici vídeňského správce působil více než 20 let.³³ Nebyl však pouze správcem. Jednalo se o důležitého Černínova informátora (agenta), který z povahy své práce trvale sídlil ve Vídni a svému pánovi tak mohl posílat do Čech důležité informace o dění v hlavním městě monarchie.

František Josef Černín z Chudenic vlastnil za svého života ve Vídni tři paláce (domy) – dva v centru a jeden za hradbami. Oba městské domy stály v Renngasse, přičemž spolu navzájem nesousedily. Jednalo se o dům se současným č. p. 3, zvaný později Rothschildův palác, na jehož místě stávaly původně dva domy. Ty zakoupil již Heřman Jakub Černín roku 1687 od Johanna Georga z Kuefsteinu³⁴ a přestavěl je na městský palác, který byl následně převeden na Františka Josefa (resp. jeho poručníky) a po jeho smrti na jeho syna Prokopa Vojtěcha. Jeho poručníci pak dům prodali roku 1735 Leopoldu Schmerlingovi.³⁵ Dům je k roku 1710 uváděn jako svobodný, což dokládá i jeho označení v korespondenci jako „*Freijhaus*“.³⁶ Nejednalo se přitom o nikterak malý objekt. Jen v tomto domě měl

32 Na existenci těchto materiálů mě upozornil dr. Vítězslav Prchal, za což mu tímto děkuji. Jedná se o následující dokumenty: SOA Třeboň – JH, RAČ, prov. fasc. 756 a tamtéž, prov. fasc. 757.

33 Tamtéž, prov. fasc. 756, fol. 872–873, dopis J. A. Schneiderera Jacobu Josephovi Richtersonovi (černínský rentmistr), Vídeň, 16. 8. 1710, ve kterém je poprvé titulován jako správce. Funkci vykonával minimálně do smrti F. J. Černína. O jeho životních osudech toho není mnoho známo, dostupné informace viz F. VÁVRA, *Mezi Vídní*, s. 29–39.

34 Zřejmě se jednalo o Johanna Georga IV. z Kuefsteinu (1645–1699), zakladatele rodového fideikomisu, který se vyznamenal r. 1683 při obležení Vídně Turky, viz Constant von WURZBACH, *Biographisches Lexicon des Kaiserthums Oesterreich, enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche seit 1750 in den österreichischen Kronländern geboren wurden oder darin gelebt und gewirkt haben*, sv. XIII, Wien 1865, s. 315.

35 SOA Třeboň – JH, RAČ, prov. fasc. 757, fol. 312, nepoužitá *carta bianca* na obligaci (tedy kupní cenu) 66 000 zlatých, vydaná Františkem Josefem Černínem Leopoldu Schmerlingovi, s. l., s. d. (archivářem přiřazeno k roku 1732). Nepoužitá je zřejmě proto, že se o prodeji sice uvažovalo, ale uskutečnil se až po Černínově smrti. Dále srov. P. HARRER, *Wien*, II, Wien 1953, s. 700; WIEN GESCHICHTE WIKI, Renngasse 3, dostupné z: URL: <https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Renngasse_3>, [cit. 2018–10–03]. Rytíř Leopold von Schmerling pocházel ze starého rakouského šlechtického rodu, byl kapitánem pěchoty u regimentu č. 54 svobodného pána von Kriegsbauma, viz C. v. WURZBACH, *Biographisches Lexicon*, sv. XXX, Wien 1875, s. 186.

36 Arnold STEINHAUSEN, *[Stadtplan] Innere Stadt mit dem Glacis und angrenzenden Teilen der Vorstädte*, 1710 {reprodukce 1847}, dostupné z: URL: <https://www.wien.gv.at/actaproweb2/benutzung/archive.xhtml?id=Stueck++842296CA-B8D3-4679-8C5D-92B6790D44BClanm08sch#Stueck__842296CA-B8D3-4679-8C5D-92B6790D44BClanm08sch>, [cit. 2018–10–03]. Dům je vyveden v modré barvě, která značí, že se jedná o svobodný dům. K označení „*Frei Haus*“ v dopisech viz např. SOA Třeboň – JH, RAČ, prov. fasc. 756, fol. 212v, dopis J. A. Schneiderera hraběti F. J. Černínovi, Vídeň, 6. 4. 1726; tamtéž, fol. 39v, dopis J. A. Schneiderera hraběti F. J. Černínovi, Vídeň, 27. 8. 1727.

hrabě Černín k dispozici 51 místností³⁷ a k tomu téměř tři desítky lidí, přestože dům trvale neobýval.³⁸

Druhý dům má dnes č. p. 14 a nazýval se *Riemerhof*. V dnešní době se jedná o rohový trakt domů, takže je identický s č. p. 25 ve Wipplingerstraße, původně zde však stávaly čtyři domy. Není jasné, zda Černín vlastnil všechny, nebo jen některé z nich, nicméně dům s konskripčním číslem 148 (zv. *Auf der Hohen Brücke*) je zmiňován v pramenech. Zřejmě se jednalo o méně výstavný dům, kde bydlelo služebnictvo a kde se nacházelo jakési hospodářské minizázemí pro Černínův nedaleký svobodný dům. To je také možná důvod, proč tento dům nebyl vyňat z městského práva a byl uváděn jako šosovní.³⁹ Nemůže být tedy pravda, že by František Josef Černín vlastnil jediný dům č. p. 14, který se údajně nacházel mezi arzenálem a domem *Drey Hacken*.⁴⁰ Mezi arzenálem (tj. císařskou zbrojnicí, tzv. Horním arzenálem – *Oberes Arsenal*) a domem *Zu den drei Hacken* se totiž nacházel výše zmíněný dům č. p. 3.

K tomu Černínové vlastnili od roku 1685 pozemek v lokalitě *über der Schlogbrukhen*. Jako *Schlagbrücke* byl dříve označován most spojující vnitřní město a Leopoldstadt, na jeho místě se dnes nachází Schwedenbrücke. Na tomto pozemku v Leopoldstadtu nechal otec Františka Josefa Heřman Jakub Černín postavit příměstský palác. František Josef zde pak zřídil nadaci při zahradní kapli svatého Václava a svatého Jana Nepomuckého, a to nejpozději roku 1724.⁴¹ Kaple byla vystavěna už v poručenské době, první zprávy o ní máme z počátku roku 1712, kdy byla již hotová, takže byla stavěna minimálně od předchozího

37 Viz inventář vídeňského svobodného domu: SOA Třeboň – JH, RAČ, prov. fasc. 756, fol. 44–46, *Consignation / waß in dem wienerischen Freyhauß wegen der Wohnungen gegen dem g[nä]dig Herrschaff[tlichen] Außsatz unterthänig erachtet wierd*, Vídeň, 4. 12. 1728 (uloženo mezi 1727).

38 Vyplývá to ze seznamu věcí, jimiž byl dům v průběhu přestavby v letech 1727–1728 zařizován. Jedná se zejména o jeden stůl pro 18 osob (pro úředníky) a další stůl pro 10 osob (pro lokaje), viz Tamtéž, fol. 113, *Extract / waß in vorstehenden Zim[m]ern beschriben und einzuschaffe[n] ist; und was dieses ungefäh[r] in Geldt betrage[n] thuet*, Vídeň, 3. 12. 1727.

39 Tamtéž, fol. 172, předběžné vyúčtování stavebních úprav černínského domu *Auf der Hohen Brücke*, nedatováno, archivářem zařazeno k roku 1726; WIEN GESCHICHTE WIKI, Wipplingerstraße 25, dostupné z URL: <https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Wipplingerstra%C3%9Ffe_25>, [online, cit. 2018–10–03]. *Auf der Hohen Brücke* byl současně i název celé ulice, která se dnes jmenuje Wipplingerstraße. Dřívější Wipplingerstraße začínala až zhruba za odbočkou k Judenplatz, viz A. STEINHAUSEN, [Stadtplan] *Innere Stadt*, dostupné z URL: <https://www.wien.gv.at/actaproweb2/benutzung/archive.xhtml?id=Stueck++842296CA-B8D3-4679-8C5D-92B6790D44BClanm08sch#Stueck__842296CA-B8D3-4679-8C5D-92B6790D44BClanm08sch>, [online, cit. 2018–10–03]. Dům je vyveden žlutou barvou, která značí, že spadal pod městskou správu.

40 P. VOKÁČOVÁ, *Příběhy*, pozn. 1685 na s. 736–737, zde s. 736.

41 SOA Třeboň – JH, RAČ, prov. fasc. 757, fol. 831, výčet toho, co bylo utraceno za provoz černínského zahradní kaple sv. Václava a sv. Jana Nepomuckého od 1. 4. do 30. 6. 1728; tamtéž, fol. 832, specifikace za výdaje v kapli sv. Václava a sv. Jana Nepomuckého od 1. 7. do 30. 9. 1728; P. VOKÁČOVÁ, *Příběhy*, pozn. 1685 na s. 736–737, zde s. 736.

roku. Není tedy vyloučeno, že stavba započala ještě za života Heřmana Jakuba (zemřel 1710).⁴² Architektem kaple byl pozdější dvorní černínský architekt František Maxmilián Kaňka. Jednalo se o samostatně stojící objekt na samé hranici pozemku u břehů Dunaje.⁴³ Palác byl zbořen před rokem 1813 a zahrady rozparcelovány.⁴⁴ Přestože dnes ve Vídni již žádná stavba z doby Černínů nestojí, v paměti města se jejich odkaz stále udržuje. Celá část Leopoldstadtu v okolí bývalého černínského zahradního paláce se dnes nazývá Czerninviertel a v jejím rámci najdeme taková místa jako Czerninplatz, Czerningasse nebo Czernin Passage.⁴⁵

Všechny stavby, resp. pozemky, které František Josef Černín ve Vídni vlastnil, získal dědictvím. Proč si je ponechal ve vlastnictví i přesto, že se v hlavním městě monarchie nacházel pouze příležitostně? Odpovědí může být fenomén integrace šlechty k císařskému dvoru.⁴⁶ Snaha proniknout do nejvyšších dvorských úřadů a funkcí je u mladého Černína patrná. Měl k tomu zdánlivě všechny předpoklady: dostatečně urozený původ, značné bohatství i důležité styky na vysokých místech. Navíc měl také významný vzor ve svém otci, který se o integraci ke dvoru také snažil a ve strýci Tomáši Zacheovi, který se jako jediný příslušník rodu v této době u dvora skutečně uchytil. Souhra mnoha okolností, jakými bylo chatrné zdraví, zhoršující se finanční situace (od poloviny 20. let) a také úmrtí vlivných přímluvců (zjm. nejvyššího kancléře Leopolda Antonína Šlika), zapříčinila, že se mladý hrabě Černín nikdy u dvora neuchytil. Příliš mu v tomto snažení jistě nepomohla ani kritika vídeňské centrální vlády.⁴⁷ Ne nevýznamným důvodem neúspěchu byla také jeho brzká smrt ve věku 36 let. Vídeňské nemovitosti byly také důležitou složkou hraběcí (sebe)prezentace. Držba několika výstavných domů v hlavním městě byla velmi prestižní záležitostí. František Josef Černín se v tomto ohledu zřejmě snažil přiblížit praxi knížecích rodů. V rámci možností pak byla patrná snaha o maximální efektivitu využití (pronájmy, pěstování obilí a vína a jejich prodej).

42 SOA Třeboň – JH, RAČ, prov. fasc. 756, fol. 737, dopis J. A. Schneiderera neznámo komu, Vídeň, 20. 1. 1712.

43 Z. HOJDA – E. CHODĚJOVSKÁ – M. HAJNÁ – A. TESAŘÍKOVÁ, *Heřman Jakub Černín*, I., s. 100–101. Dobovou kresbu Franze Edmunda Weirottera otiskuje Vít VLNAS, *Jan Nepomucký: Česká legenda*, Praha – Litomyšl 2013 (2., podstatně rozš. a přeprac. vyd.), s. 240.

44 Dobové vyobrazení paláce viz F. CZEIKE, *Historisches Lexikon*, I, s. 604; dále Richard PERGER, *Straßen, Türme und Basteien: Das Straßennetz der Wiener City in seiner Entwicklung und seinen Namen: Ein Handbuch*, Wien 1991, s. 130, cit. dle P. VOKÁČOVÁ, *Příběhy*, pozn. 1685 na s. 736–737, zde s. 736.

45 Fotografii současného vzhledu Czerninpassage přináší P. VOKÁČOVÁ, *Příběhy*, s. 429.

46 K tomu např. Mark HENGERER, *Zur symbolischen Dimension eines sozialen Phänomens: Adelsgräber in der Residenz (Wien im 17. Jahrhundert)*, in Andreas Weigl (ed.), *Wien im Dreißigjährigen Krieg: Bevölkerung – Gesellschaft – Kultur – Konfession*, Wien 2001, s. 250–352.

47 Blíže P. VOKÁČOVÁ, *Příběhy*, s. 413–465.

Městská rezidenční síť Františka Josefa Černína – Praha

František Josef Černín byl především zemským úředníkem a jako takový musel služebně pobývat v centru Českého království. Nebude tedy od věci provést srovnání s rezidenční sítí v Praze. Jak uvádí Petra Vokáčová, vlastnil František Josef k roku 1730 minimálně pět pražských městských domů a k tomu velkolepý Černínský palác na Hradčanech. Jednalo se o následující domy: tzv. starý Leskovský, zřejmě ve Vodičkově ulici na Novém Městě,⁴⁸ dům U Bílého jednorozce neboli U Červených dveří na jihovýchodní frontě Staroměstského náměstí, v Jezuitské (dnes Karlově) ulici na Starém Městě, ve Vodní (dnes Nosticově) ulici na Malé Straně a další blíže neurčený dům rovněž na Malé Straně – zde se zřejmě jedná o palác Lobkovický, známý také jako palác Přehořovských z Kvasejovic ve Vlašské ulici (dnes německé velvyslanectví). Tento palác zakoupil František Josef Černín od Kolovratů-Libštejnských roku 1724.⁴⁹

Na tomto místě je třeba uvedené údaje zpřesnit a doplnit o další dvě nemovitosti. Petra Vokáčová opomíjí Černínský, později Sterneggovský palác rovněž na Malé Straně, který zakoupil již roku 1628 hrabě Heřman starší Černín z Chudenic a v držení rodu se nacházel až do roku 1739, kdy byl prodán císařskému radovi Janu Petrovi Nellemu. Zároveň v letech 1712–1713 prošel barokní přestavbou pod vedením F. M. Kaňky.⁵⁰ Navíc v letech 1672–1718 vlastnili Černínové ještě další dům na Hradčanech, zvaný Šlikovský nebo také U Drahomířina sloupu, nacházející se mezi Pohořelcem a Úvozem. Ten zakoupil Humprecht Jan od Heinricha von Starhemberga a prodal ho následně jeho vnuk František Josef Černín poté, co se ujal svého majetku (nebo, což je možná pravděpodobnější, byl obchod připraven již v poručenské době, ale proběhl až za Františkovy zletilosti) – byl snad plánován jako zázemí dokončovaného majorátního paláce?⁵¹ Pokud tedy přičteme ještě tyto dva domy, zjistíme, že František Josef Černín měl za svého života v držení dohromady osm

48 Je pravděpodobné, že se jedná o dům, který Zdeněk Hojda a kol., s odkazem na testament Heřmana Václava Černína (1576/79–1651), zasazují do Vodičkovy ulice – dům „Lyskovců“, v Berní rule uveden pod názvem „Na Folimaně“, viz Z. HOJDA – E. CHODĚJOVSKÁ, – M. HAJNÁ, – A. TESAŘÍKOVÁ, *Heřman Jakub Černín*, I., s. 36–37, pozn. 6; Václav LÍVA (ed.), *Berní rula 3: Pražská města*, Praha 1949 (v tiráži 1950), s. 83. Navíc se jednalo o poměrně nestandardní situaci – mnoho šlechticů domy na Novém Městě nevladnili.

49 P. VOKÁČOVÁ, *Příběhy*, pozn. 1801 na s. 753. Informace čerpá z fideikomisního instrumentu, Vídeň, 14. října 1730 (*Abschrift des Hoch Reichsgräf. Tscherninischen Fidei Commiss-Permutations-Instrumenti*), SOA Třeboň – JH, RAČ, kart. 352, fol. 87v. Dále viz Alois KUBÍČEK, *Pražské paláce*, Praha 1946, s. 116–125; Emanuel POCHE – Pavel PREISS, *Pražské paláce*, Praha 1973, s. 58–60, obr. 43–46.

50 Jedná se o dům s adresou Sněmovní 7, Praha I (Malá Strana, č. p. 174–III), viz Václav LEDVINKA – Bohumír MRÁZ – Vít VLNAS, *Pražské paláce: Encyklopedický ilustrovaný přehled*, Praha 1995, s. 89–91; E. POCHE, – P. PREISS, *Pražské paláce*, s. 73.

51 Z. HOJDA – E. CHODĚJOVSKÁ, – M. HAJNÁ, – A. TESAŘÍKOVÁ, *Heřman Jakub Černín*, I., pozn. 98 na s. 60.

pražských nemovitostí (!) – tři na Malé Straně, po dvou na Starém Městě a na Hradčanech a jeden na Novém Městě pražském.⁵²

Jednalo se tedy o poměrně velké množství domů. Již to nenechávalo nikoho na pochybách, že jejich majitel patří k vrcholným představitelům aristokracie. I když je třeba přiznat, že jistě ne všechny objekty byly stejně rozlehlé a stejně reprezentativní. Jak vysvítá z předchozího, některé byly dokonce neobyvatelné (vyhořelý dům v dnešní Nosticově ulici). Největší a nejvelkolepější stavbou byl samozřejmě palác na Hradčanech, který byl dokončen právě za života Františka Josefa a který se právem řadí k nejvýstavnějším pražským barokním palácům. Srovnáván mohl být i s panovnickými rezidencemi, např. s Leopoldinským traktem vídeňského Hofburgu.⁵³ Výstavné byly rovněž malostranské paláce (Lobkovický a Sterneggovský), přičemž Lobkovický byl koncipován jako zahradní palác, což je na něm patrné dodnes. Nehledě na množství, je na příkladu Prahy a Vídně patrná jasná koncepce – jeden velký „hlavní“ palác, několik menších, méně významných domů (případně ještě další menší paláce) ve městě a palác zahradní. Takto začal městskou rezidenční síť Černínů tvořit již Humprecht Jan pro Prahu, Heřman Jakub ji následně rozšířil o vídeňskou část a největšího rozsahu dosáhla za Františka Josefa, který sám některé paláce přikoupil (Lobkovický na Malé Straně).

Černínské domy ve Vídni a jejich využití

Vzhledem k tomu, že dosud nebyl zpracován itinerář Františka Josefa Černína, nevíme, na jakém místě se v danou dobu nacházel, a není tedy možné ani přesně vyčíslit počet dnů, které ročně trávil ve Vídni. Je možné pouze konstatovat, že jako zemský úředník nemohl bez panovníkova svolení opustit své pražské působiště.⁵⁴ Světlo do této problematiky může vnést až další průzkum bohatého, a dosud moderně nezpracovaného, černínského rodového archivu.

52 Nepřesnosti při určování domů vznikly zřejmě tím, že zmiňovaný fideikomisní instrument z roku 1730, se kterým P. Vokáčová pracuje, se týkal změn černínského svěřeníectví, a tudíž do něj nemusely být zaneseny nemovitosti, kterých se změna netýkala. V případě druhého domu na Hradčanech byl tento prodán ještě před vznikem daného dokumentu.

53 K Černínskému paláci na Hradčanech Mojmir HORYNA – Pavel ZAHRADNÍK – Pavel PREISS, *Černínský palác v Praze*, Praha 2001; Vilém LORENC – Karel TŘÍSKA, *Černínský palác v Praze*, Praha 1980; Karel TŘÍSKA, *Černínský palác v Praze (stavební dějiny jednoho barokního paláce)*, Praha 1940; dále A. KUBÍČEK, *Pražské paláce*, s. 58–66, obr. 26–31; V. LEDVINKA – B. MRÁZ – V. VLNAS, *Pražské paláce*, s. 91–96; E. POCHE – P. PREISS, *Pražské paláce*, s. 149–154, obr. 25–28.

54 K tomu J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce*, zejm. s. 79–83; TÝŽ, *Sídla Jana Jiřího Jáchyma hraběte Slavaty z Chlumu a Košumberka (1634/37–1689) v proměně*, in: Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice, série C, 9, 2003, s. 55–87.

Co nemůžeme zjistit u hraběte Černína, lze doložit pro jiné osoby. Ve vídeňských domech se, kromě nezanedbatelného množství služebnictva, nacházeli nájemníci, kteří domy za úplatu obývali. Stablním nájemníkem vídeňského městského paláce byl po celou první čtvrtinu 18. století Michael Václav z Althannu (1668–1738).⁵⁵ V domě v Renggasse bydlel zhruba od roku 1705 do konce června roku 1727, tedy minimálně dvacet dva let.⁵⁶ Za dobu do konce května 1725 odvedl na nájmu do Černínovy kapsy 44 tisíc zlatých,⁵⁷ zdaleka se ovšem nejednalo o bezproblémového nájemníka. Jeho největším problémem bylo právě placení nájemného, respektive placení nájemného včas. Nevím, zda to bylo způsobeno opravdu nedostatkem finančních prostředků, nebo jen Althannovou neochotou. Každopádně téměř při každém platebním termínu, tj. ve Vídni na svatého Jiří a na svatého Michaela (24. dubna a 29. září),⁵⁸ docházelo ke zdržení a správce Schneiderer tak musel hraběti Černínovi hlásit do Čech nemilou zprávu, že poslední nájemné dosud neobdržel.⁵⁹ Taková situace zřejmě nebyla ničím neobvyklým. Rozhovory o odchodu hraběte Althanna z Černínova domu probíhaly již několik let před jeho skutečným odchodem. Františku Josefovi vadilo, že nedostává včas peníze za nájem a Michael Václav zase opakovaně prohlašoval, že se z domu odstěhuje.⁶⁰ Že tak neučinil až do počátku léta 1727, bylo zřejmě způsobeno tím, že jiné vhodné ubytování nebylo v tehdy již přeplněné Vídni k dispozici. Dalším možným impulsem k odchodu byla smrt jeho druhé manželky, která skonala na konci listopadu předchozího roku.⁶¹

55 V 2. a 3. desetiletí 18. století zastával různé menší funkce u dvora (skutečný komorník, rada dvorské komory). SOA Třeboň – JH, RAČ, prov. fasc. 756, fol. 512–513, dopis J. A. Schneiderera hraběti F. J. Černínovi, Vídeň, 27. 1. 1723, ve kterém se řeší pronájem paláce na další rok ad.; Franz Karl WIBGRILL, *Schauplatz des landsässigen Nieder-Österreichischen Adels vom Herren- und Ritterstande*, sv. I, Wien 1794, s. 92–93; Johann Heinrich ZEDLER, (red.), *Grosses vollständiges Universal-Lexicon Aller Wissenschaften und Künste*, sv. I, Halle – Leipzig 1732, sl. 1580.

56 SOA Třeboň – JH, RAČ, prov. fasc. 756, fol. 385, dopis J. A. Schneiderera hraběti F. J. Černínovi, Vídeň, 30. 5. 1725; tamtéž, fol. 115v, dopis J. A. Schneiderera hraběti F. J. Černínovi, Vídeň, 25. 6. 1727. Rozsah podnájmu mi není znám, ale vzhledem k tomu, že hrabě Černín přece jen občas do Vídně zajížděl, usuzuji, že se nejednalo o celý palác.

57 Tamtéž, fol. 385r, dopis J. A. Schneiderera hraběti F. J. Černínovi, Vídeň, 30. 5. 1725.

58 Na rozdíl od českých zemí, kde se tradičně platilo na svatého Jiří a na svatého Havla (16. října).

59 „den letzttern Zünß (wie er [Michael Václav Althann – pozn. F. V.] sich reversirt) habe ich dato nicht erhalten.“ SOA Třeboň – JH, RAČ, prov. fasc. 756, fol. 195r, dopis J. A. Schneiderera hraběti F. J. Černínovi, Vídeň, 6. 11. 1726. Dále pak např. tamtéž, fol. 230r, dopis J. A. Schneiderera hraběti F. J. Černínovi, Vídeň, 6. 3. 1726; tamtéž, fol. 466v, dopis J. A. Schneiderera hraběti F. J. Černínovi, Vídeň, 10. 5. 1724 ad.

60 Poprvé již v roce 1723, viz tamtéž, fol. 512r–513, dopis J. A. Schneiderera hraběti F. J. Černínovi, Vídeň, 27. 1. 1723; tamtéž, fol. 356, dopis J. A. Schneiderera hraběti F. J. Černínovi, Vídeň, 28. 2. 1725; tamtéž, fol. 159r, dopis J. A. Schneiderera hraběti F. J. Černínovi, Vídeň, 12. 6. 1726 ad.

61 Hraběnka Juliana Terezie Althannová zemřela dle Schneidererovy zprávy 22. 11. 1726, viz tamtéž, fol. 244, dopis J. A. Schneiderera hraběti F. J. Černínovi, Vídeň, 27. 11. 1726.

Svou roli zde mohla sehrát otázka financí. Pro dobu 1. poloviny 18. století zatím chybí výzkum, který by navazoval na zjištění pro století předcházející. Z výzkumů Jiřího Kubeše vyplývá, že pro 2. polovinu 17. století se dražší pronájem ve Vídni pohyboval kolem 1 000 až 1 200 zlatých ročně.⁶² Zhruba o půlstoletí později se však nájemné za Černínův dům (resp. jeho část) vyšplhalo až na 1 150 zlatých za půl roku!⁶³ I z hlediska souhrnných částek 44 000 a 33 000 zlatých za 20, resp. 15 let, které byly utrženy na nájemném, vychází půlroční nájem velmi podobně, na rovných 1 100 zlatých.⁶⁴ O tom, že ceny za pronájem byly zřejmě skutečně vyšší než v předchozím století, nám na jiném místě referuje opět správce Schneiderer, když v souvislosti s Batthyányovským domem uvádí ceny 7 000, 5 000 a 4 000 zlatých za pronájem (nejspíše myšleno roční nájemné).⁶⁵ Když po všech průtazích hrabě Althann opouštěl nadobro vídeňský dům, černínský správce jen lakonicky poznamenal: „*minulou sobotu pozdě v noci se z domu Vaší Excellence odstěhoval pan hrabě Václav z Althannu*“.⁶⁶ Kam se odstěhoval, není známo. Je možné, že odešel na svůj statek Zistersdorf vzdálený zhruba 50 km od Vídně, nebo že využil nabídky Lichtenštejnů, kteří mu nabízeli k pronájmu svůj zahradní palác již o rok dříve (1726).⁶⁷

V zahradním paláci v Leopoldstadtu přebýval ve 20. letech často Černínův tchán markýz Jean Philippe de Merode-Westerloo (1674–1732).⁶⁸ Významným nájemníkem byl, mimo jiných, mladý kníže Rákóczi, který se ve zdejších prostorách ubytoval v létě 1731 a pobýval zde do první třetiny následujícího roku.⁶⁹ J. A. Schneiderer popsal počátek

62 J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce*, s. 95–100.

63 J. A. Schneiderer uvádí na několika místech výslovně, že nájemné činí 1 150 zlatých a z kontextu je patrné, že se jedná o částku za půl roku (používá slovní spojení jako „*letzten Pachtzinß*“ nebo „*letzten Haußzinß*“), viz SOA Třeboň – JH, RAČ, prov. fasc. 756, fol. 329v, dopis J. A. Schneiderera hraběti F. J. Černínovi, Vídeň, 24. 11. 1725; tamtéž, fol. 194, dopis J. A. Schneiderera hraběti F. J. Černínovi, Vídeň, 18. 11. 1726.

64 Tamtéž, fol. 385r, dopis J. A. Schneiderera hraběti F. J. Černínovi, Vídeň, 30. 5. 1725; tamtéž, fol. 524r a 529v, dopis J. A. Schneiderera hraběti F. J. Černínovi, Vídeň, 1. 3. 1721.

65 Tamtéž, fol. 529v, dopis J. A. Schneiderera hraběti F. J. Černínovi, Vídeň, 1. 3. 1721. Tři různé ceny byly pravděpodobně uvedeny proto, že k pronajmutí se obvykle nabízely nejen celé domy, ale třeba jen určitá patra nebo pokoje. Batthyányovský palác ležel přímo naproti Černínovu městskému paláci.

66 „*vergangenen Sambstag spath Nachts Ihro Excell[entz] Herr Graff Wentzl v[on] Althann auß Euer Excell[entz] Hauß erst außgezogen*“, tamtéž, fol. 115v, dopis J. A. Schneiderera hraběti F. J. Černínovi, Vídeň, 25. 6. 1727.

67 Na tomto pronájmu byla největším lákadlem cena, která činila pouhých 300 zlatých za půl roku. Otázkou je, jaká byla kvalita nabízeného bydlení. Viz tamtéž, fol. 159r, dopis J. A. Schneiderera hraběti F. J. Černínovi, Vídeň, 12. 6. 1726.

68 Polní maršál a viceprezident dvorské válečné rady, viz Hans Josef DOMSTA, *Merode, Johann Philipp Eugen Graf von*, in: Karl Otmar Freiherr von Aretin (red.), *Neue Deutsche Biographie* (dále jen NDB), sv. XVII, Berlin 1994, s. 166–167; C. v. WURZBACH, *Biographisches Lexicon*, sv. XVII, Wien 1867, s. 398–400. Ve starší literatuře převládal názor, že se po svém odchodu z Vídně na poč. 20. let stáhnul na svá panství. Rozborem korespondence jsem však zjistil, že i v pozdější době trávil ve Vídni poměrně dost času, viz F. VÁVRA, *Mezi Vídní*, pozn. 489 na s. 92.

69 SOA Třeboň – JH, RAČ, prov. fasc. 757, fol. 663, dopis J. A. Schneiderera hraběti F. J. Černínovi, Vídeň, 28. 7. 1731. Poslední zpráva o něm viz tamtéž, fol. 255r, dopis J. A. Schneiderera hraběti F. J. Černínovi,

jeho pobytu následujícími slovy: „nyní se v zahradě Vaší Excellence nachází mladý kníže Rákóczi a obývá zde dvě místnosti vlevo od sálu. Když jsem tam dnes brzy ráno konal svou službu, [...] zeptal se mě, zda by si pro sebe nemohl zabrat ještě nějaké další místnosti, alespoň tehdy, když bude někoho hostit. Na to jsem mu ihned odpověděl, že ne, a jako prve i teď jsem mu sdělil, že tam jsou věci hraběte a že brzy očekává příjezd jeho bratra [Františka Antonína – pozn. F. V.]. Odpověděl mi, že pokud přijede Vaše Excellence nebo Váš bratr, tak nebude dělat žádné nepřijemnosti a zůstane tam, kde je. Na to jsem mu odpověděl, že máme stejně málo místa, malou kuchyň etc. Nakonec tento kníže prohlásil, že Vám napíše, abyste mu zpřístupnil několik dalších pokojů, alespoň tehdy, když bude mít návštěvu. Mám ale obavu, když s tím budete souhlasit, že ho pak ze zahrady nedostaneme, protože se mu to tam moc líbí.“⁷⁰ Bez problémů se to tedy neobešlo ani v tomto případě. Nic to ale nemění na tom, že nájemníci Černínových domů patřili skutečně mezi smetánku, a to i v evropském měřítku; současně s knížetem Rákóczim bydlel „v zahradě“ i portugalský princ Josef (1714–1777).⁷¹ Ostatně Rákóczi, z prozatím bližší neznámých důvodů, pobýval nějaký čas i na panství Perchtoldsdorf.⁷²

Videň, 19. 1. 1732. Jednalo se o některého ze synů uherského magnáta Františka II. Rákócziho – buď Josefa (1700–1738) nebo Jiřího (1701–1756), tedy o poslední členy rodu, viz *Ottův slovník naučný*, sv. XXI, Praha 1904, s. 78–79.

70 „daß nunmehr der junge Fürst Ragoczy in Euer Excell[entz] Garten, undt zwar in die zwei Zim[m]er linker Handt an Saal einquartiret worden. Ich habe diesen heunth fruhe meine Auffwartung gemacht, welcher sich gar freind[lich] erzeiget, undt viel umbstände von seiner Prager Subsistenz undt hießigen verbleiben mir eröffnet, folgbahr aber erinnert, ob er dann kein andere Zim[m]er haben könnte, wenigstens wann er tractir[en] wolte, ich habe es gleich mit nein beantwortet, undt wie zum ersten, also auch ietzt vorgestellt, das man in anrichtung derselben vor Euer Excell[entz] begrieffen seye, undt daß ich auch Euer Excell[entz] Herrn Brudern erwartete, dessen antwort wahre, ja wann auch Euer Excell[entz] oder dero Herr Bruder kom[m]eten, wurde er keine Hinterung machen undt da bleiben können. Ich replicirte, daß Euer Excell[entz] der Platz undt die Kuchl zu wenig seye etc. Endlich sagte dieser Fürst er wolte an Euer Excell[entz] schreiben, damit Ihne ein par Zim[m]er wenigst zum tractiren geöffnet wurden. Nun bin ich in der Sorg, wann es Euer Excell[entz] placidieren, so ist dieser Fürst auß den Garten nicht zubringen, dann die Gelegenheit gefallen Ihne sehr wohl zugeschweigen wann er die Zim[m]er sehete, undt Pohses mach[en] solte, weil er schon anzeigt.“, SOA Třeboň – JH, RAČ, prov. fasc. 757, fol. 663, dopis J. A. Schneiderera hraběti F. J. Černínovi, Videň, 28. 7. 1731.

71 Jednalo se zhruba o dva týdny na přelomu listopadu a prosince 1731, viz tamtéž, fol. 815r, dopis J. A. Schneiderera hraběti F. J. Černínovi, Videň, 21. 11. 1731; tamtéž, fol. 818, dopis J. A. Schneiderera hraběti F. J. Černínovi, Videň, 1. 12. 1731. Princ Josef, pozdější portugalský král Josef I., byl nejstarší syn krále Jana V. Jeho pobyt ve Vídni nebyl náhodný, neboť byl blízkým příbuzným Habsburků, viz Jan KLÍMA, *Dějiny Portugalska*, Praha 2007 (2. dopl. a rozš. vyd.), s. 215–226; Urszula KOSIŇSKA, *Could a Portuguese Prince become King of Poland? The Candidacy of Don Manuel de Bragança for the Polish Throne in the Years 1729–33*, *The Slavonic and East European Review* 94, 2016, č. 3, s. 497–508.

72 SOA Třeboň – JH, RAČ, prov. fasc. 757, fol. 256v, dopis J. A. Schneiderera hraběti F. J. Černínovi, Videň, 19. 1. 1732.

Příměstská panství – Praha (přelom 16. a 17. století)

Výklad o městské rezidenční síti barokní šlechty by nebyl úplný bez zmínky o předměstských panstvích. Jedná se o podstatný, v literatuře však dosud často opomíjený fenomén, který byl zřejmě rozšířenější, než se předpokládalo. Nabízí se zde paralela s vývojem zhruba o sto let dřívějším. V době kolem roku 1600 nebyla Vídeň, ale Praha pulzujícím centrem habsburské monarchie. Zde sídlil císařský dvůr Rudolfa II. a právě sem se sjížděli přední umělci manýristické Evropy, aby působili ve službách císaře a předních aristokratů. Praha byla také se zhruba 60 tisíci obyvateli největším městem monarchie i střední Evropy. Zhruba poloviční Vídeň s 30 tisíci obyvateli na svou hvězdnou chvíli teprve čekala.⁷³ Pro dobu 2. poloviny 16. a počátku 17. století máme problematiku zásobování městských sídel poměrně dobře podchycenu právě pro pražské prostředí. Nejvýznamnější rody království, jako byli Rožmberkové nebo páni z Hradce, jejichž pozemková dominia se nacházela převážně na jihu Čech, začali skupovat i některé malé statky v okolí Prahy, hlavně za účelem vytvoření hospodářského zázemí pro pražské paláce, ale také reprezentace (stavba malých zahradních paláců a jiných kratochvilných staveb). Tak získali Rožmberkové Novou Libeň a Vokovice a páni z Hradce Butovice a Košíře.⁷⁴ Taková hospodářská panství vlastnil v pozdější době i František Josef Černín; nejvýznamnější z nich byla Vinoř.⁷⁵

Příměstská panství – Vídeň (polovina 17. – polovina 18. století)

Situace v okolí Vídně byla v první polovině 18. století obdobná, jak je vidět na některých příkladech. Při výběru pro mě bylo klíčové, aby se nejednalo o původní rakouské rody nebo o rody, které tam měly hlavní majetkovou základnu, přihlédl jsem také k tomu, od které doby dané panství vlastnili (polovina 17. století. – polovina 18. století). Nemuselo se přitom nutně jednat o osoby trvale přítomné ve Vídni. Tato panství mohla sloužit

73 Thomas WINKELBAUER, *Ständefreiheit und Fürstenmacht: Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*, I., Wien 2003, tab. 2 na s. 21; Eduard MAUR, *Obyvatelstvo českých zemí v raném novověku: Tricetiletá válka*, in: Ludmila Fialová – Pavla Horská – Milan Kučera a kol., *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1998 (2. dopl. vyd.), s. 75–132, zde s. 99–100 a 128–131.

74 Jiří KUBEŠ, *Rosenbergica 3: Mezi hlavní městskou a venkovskou rezidencí. Komunikace Petra Voka z Rožmberka s pražskými hospodáři (1594–1611)*, Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C (Faculty of Humanities) 9, 2003, s. 43–53; TÝŽ, *Reprezentační funkce*, s. 78; Václav LEDVINKA, *Rezidence feudálního velmože v předbělohorské Praze: Pražské sídlo pánů z Hradce ve 2. polovině 16. století*, Documenta Pragensia 9, 1991, s. 113–134. Pro vídeňské prostředí v 2. polovině 16. století Josef HRDLÍČKA, *Provoz vídeňského domu Jáchyma z Hradce*, in: Václav Bůžek (ed.), *Poslední Páni z Hradce*, České Budějovice 1998 (= Opera historica 6), s. 103–126. Hrdličkova studie se však převážně zabývá rozborem kuchyňských účtů – o úřednicích a o fungování domu se toho příliš nedozvíme.

75 Panství bylo rozšířeno o další vesnice za Františkova otce Heřmana Jakuba Černína, viz Z. HOJDA – E. CHODĚJOVSKÁ – M. HAJNÁ – A. TESÁŘIKOVÁ, *Heřman Jakub Černín*, I., s. 89.

jako zemědělská zázemí, ale také k reprezentaci – to je patrné na venkovských zámcích (Kinského Eckartsau s loveckým zámečkem, viz níže). Rovněž důležitá byla funkce tranzitní (colloredovský Staatz při cestách z Moravy). Jinými slovy je možné říci, že nemovitý majetek plnil několik funkcí, od ryze praktické až po reprezentační, přičemž ne všechny musely být nutně přítomny u všech šlechticů. Docházelo tedy k tomu, že z různých důvodů byla akcentována např. zemědělská produkce na úkor reprezentace (jako tomu bylo v případě Františka Josefa Černína) atp.

Mezi majiteli příměstských statků v okolí Vídně se v první řadě objevují držitelé vysokých úřadů u dvora, jako byli nejvyšší český kancléř František Ferdinand Kinský (1668/1678–1741), vlastník panství Matzen (36 km), Angern (41 km) a Eckartsau (37 km)⁷⁶ nebo říšský vicekancléř Friedrich Karl ze Schönbornu (1674–1746) a jeho panství Göllersdorf (43 km) se zámkem Schönborn, Muhlberg (54 km), Aspersdorf (55 km) a Weyerburg (50 km).⁷⁷ Je možné sem zařadit i nejvyššího maršálka hraběte Jeronýma Colloreda (1674–1726), který v Dolních Rakousích vlastnil statek Staatz (63 km) a zřejmě i Loosdorf (61 km).⁷⁸ Podobnou strategii volili také někteří představitelé nižších dvorských úřadů, jako skutečný říšský dvorský rada a významný právník Antonín Izaiáš z Hartigu (1681–1754), který vlastnil Schrattenthal (77 km) a Platt (70 km).⁷⁹ Kromě výše uvedených jedinců využívali podobnou strategii i ti, kteří zastávali u dvora po celý život jen nižší úřady, anebo na jejich

76 Pův. český rod. Matzen a Angern získal díky prvnímu sňatku s Marií Terezou z Fünfkirchenu, Eckartsau zakoupil r. 1720. P. MAŤA, *Svět*, s. 154; P. VOKÁČOVÁ, *Příběhy*, s. 395 a pozn. 1409 na s. 709; *Ottův slovník naučný*, sv. XIV, Praha 1899, s. 242. Matzen je součástí městyso Matzen-Raggendorf, okr. Gänserndorf, Dolní Rakousy. Angern an der March je městys rovněž v okr. Gänserndorf, na hranicích se Slovenskem, nedaleko předchozího. Eckartsau je městys v témže okrese, ale v jeho jižní části, takže od předchozích lokalit je vzdálen asi 30 km. V závorce za lokalitou je uvedena přibližná vzdálenost od centra Vídně v kilometrech.

77 Rod původem z Frank, později vlastnili mnohá sídla v Hessensku. Dolnorakouská panství zakoupil v letech 1710–14 Melchior Friedrich, otec Friedricha Karla. SOA Třeboň – JH, RAČ, prov. fasc. 756, fol. 7, P. S. k nedochovanému dopisu J. A. Schneiderera hraběti F. J. Černínovi, Vídeň, 18. 10. 1727; Alfred WENDEHORST, *Friedrich Carl, Graf von Schönborn*, in: Otto zu Stolberg-Wernigerode (red.), NDB, sv. V, Berlin 1961, s. 492–493. Göllersdorf je městys v okr. Hollabrunn, Dolní Rakousy, ostatní lokality jsou obce patřící k Hollabrunnu.

78 Pův. italský rod, Staatz získali před r. 1686. Lenka MARŠÁLKOVÁ, *Jeroným Colloredo a jeho vídeňští agenti v první polovině 20. let 18. století*, bakalářská práce, Pardubice 2008, s. 6–7, 40–45; Jiří KUBEŠ, *Colloredové z Wallsee a jejich pokus o integraci do prostředí panovnického dvora v habsburské monarchii (Edice instrukcí Jeronýma Colloreda o výchově jeho nejstaršího syna z let 1723–1725)*, Sborník prací východočeských archivů 11, 2007, s. 37–63, zde s. 41–42. Staatz je městys v okr. Mistelbach, Dolní Rakousy, nedaleko českých hranic. Zámek Loosdorf se nachází v obci Fallbach, okr. Mistelbach, nedaleko od předchozího.

79 Pův. slezský rod, panství v Rakousku získal až Antonín Izaiáš. SOA Třeboň – JH, RAČ, prov. fasc. 756, fol. 517r, dopis J. A. Schneiderera hraběti F. J. Černínovi, Vídeň, 26. 6. 1723; P. VOKÁČOVÁ, *Příběhy*, zejm. s. 131 a 428; C. v. WURZBACH, *Biographisches Lexicon*, sv. VII, Wien 1861, s. 397. Schrattenthal je město v okr. Hollabrunn, Dolní Rakousy. Platt je obec ve stejném okrese, součást městyso Zellerndorf.

držbu rezignovali docela. Kromě Františka Josefa Černína by to byl případ Jana Adama z Questenberka, který sice část života u dvora působil, ale i po svém odchodu z Vídně nadále vlastnil Rappoltenkirchen (34 km).⁸⁰ Mimo všechny známé případy pak stojí knížata Lichtenštejnové. Ti si na vídeňském předměstí Roßau postavili zahradní palác a na panovníkovi si vymohli, aby z něho vytvořil samostatné panství, které se pak přiléhavě nazývalo Liechtenthal (2,2 km).⁸¹

Jak vypadala situace u Černínů? František Josef Černín vlastnil za svého života dvě rakouská panství – Perchtoldsdorf (13,5 km)⁸² a Jedlese (9 km)⁸³ – která mu sloužila jako hospodářská zázemí pro domy ve Vídni,⁸⁴ zároveň měla funkci ryze prestižní a reprezentační. Statek Jedlese vlastnil před Františkem Josefem jeho strýc Tomáš Zacheus, který navíc držel i Möllersdorf (22 km).⁸⁵ Že se nejednalo o žádná velkolepá panství, dokládá černínský správce J. A. Schneiderer, když o panství Perchtoldsdorf hovoří jako o „malém hospodářství“.⁸⁶ Vlivem neutěšené finanční situace a zřejmě také s ohledem na fakt, že kariéra u dvora se mladému Černínovi zatím nedařila, padlo v polovině roku 1729 rozhodnutí Perchtoldsdorf pronajmout, nebo prodat.⁸⁷ Dalším důvodem byla jeho zhoršující se výnosnost, kdy několik let po sobě klesala produkce obilovin i vína a panství tedy přestávalo plnit svůj hlavní účel. Na vině bylo také nepříznivé počasí, ať už velká sucha, nebo kruté zimy. V polovině října téhož roku, kdy vrcholilo vinobraní, musel správce Schneiderer přiznat, že vína bude letos jen 110 ½ vědra,⁸⁸ což bylo o 20 věder méně než

80 Pův. německý rod, pozemkový majetek převážně v Čechách, panství získáno v pol. 17. století. R. SMÍŠEK, *Jan Adam Questenberk*, s. 340. Rappoltenkirchen je dnes součástí městysu Sieghartskirchen, okr. Tulln, Dolní Rakousy.

81 Andreas PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre: Der höfische Adel am Kaiserhof Karls VI. (1711–1740)*, Darmstadt 2003, s. 278. Roßau je součástí 9. vídeňského okresu Alsergrund.

82 V pramenech a starší literatuře také jako Petersdorf, okr. Mödling, Dolní Rakousy. Statek byl zakoupen již jeho otcem Heřmanem Jakubem kol. roku 1696, viz SOA Třeboň – JH, RAČ, prov. fasc. 756, fol. 968, dopis J. A. Schneiderera rentmistrovi [Jacobu Josephovi Richtersonovi] v Praze, Perchtoldsdorf, 16. 9. 1701; tamtéž, fol. 532, dopis J. A. Schneiderera hraběti F. J. Černínovi, Vídeň, 10. 2. 1719; tamtéž, fol. 416, dopis Johanna Daniela Pockha[?] asi J. A. Schneidererovi, Petersdorf, 27. 5. 1724; Z. HOJDA – E. CHODĚJOVSKÁ – M. HAJNÁ – A. TESAŘÍKOVÁ, *Heřman Jakub Černín*, I., s. 85. Tříška klade nákup panství až do doby Františka Josefa Černína (1719), viz Karel TRÍŠKA, *Vývoj černínské ústřední správy*, Sborník archivních prací 18, 1968, č. 2, s. 363–376, zde s. 370.

83 P. MAŤA *Svět*, s. 153–154. Lokalita Jedlese (nebo také Jedlse) je součástí 21. vídeňského městského okresu Floridsdorf.

84 Stejný názor sdílí i Z. HOJDA – E. CHODĚJOVSKÁ – M. HAJNÁ – A. TESAŘÍKOVÁ, *Heřman Jakub Černín*, I., s. 85.

85 P. MAŤA, *Svět*, s. 153–154. Möllersdorf je součástí města Traiskirchen, okr. Baden, Dolní Rakousy.

86 „zu Peterstorff hat diese bey Euer Excell[entz] kleine Württschaft“, SOA Třeboň – JH, RAČ, prov. fasc. 756, fol. 432, dopis J. A. Schneiderera hraběti F. J. Černínovi, Vídeň, 18. 10. 1724.

87 Tamtéž, prov. fasc. 757, fol. 392, dopis J. A. Schneiderera hraběti F. J. Černínovi, Vídeň, 15. 6. 1729.

88 Vědro je stará objemová jednotka, jejíž velikost se v různých dobách a na různých místech měnila, a to tak, že značně. V německojazyčných zemích se jí říkalo *eimer*, jeho velikost se pohybovala od 29 až

v předchozím roce.⁸⁹ Následujícího roku byl již podle J. A. Schneiderera „*tento dvůr víc ke škodě než k užitku*“ a jedním dechem dodával, že „*přes veškeré vynaložené prostředky již čtvrtý rok nebylo sklizeno žádné letní ovoce*“.⁹⁰ Zda a komu bylo nakonec příměstské panství prodáno, není známo. Je však třeba připomenout, že dva ze tří doložených zájemců o koupi – dvorští radové Arnold Josef von Knichen a Maxmilián František A(l)sterle z Astfeldu – byli členy černínské informační sítě, tedy skupiny osob, které hrabě Černín využíval jako informační kanály, které ho v Praze informovaly o dění ve vzdálené Vídni.⁹¹

Přestože se jedná jen o několik málo příkladů a realita byla nepochybně složitější, je možné se domnívat, že příměstská panství vlastnili jak vyšší, tak nižší dvorští úředníci, ale také jedinci, kteří nejméně po část života u dvora nepobývali. Někteří statky zdědili, jiní je cíleně nakoupili. Každé panství bylo pochopitelně jiné – na některém stál honosný zámek, jinde byl jen hospodářský dvůr. Vše tedy záleželo na vlastníkovi, ten rozhodoval, které funkce budou akcentovány a které naopak potlačeny. Integrace ke dvoru přitom nemusela hrát zásadní roli.

Závěr

Rezidenční síť Františka Josefa Černína z Chudenic se dobovým normám v podstatě nevymykala, jen byla poněkud rozvětvenější. Až na výjimky ji získal dědictvím a příliš do její struktury nezasahoval. K jejímu rozrušení došlo po jeho smrti v důsledku bankrotu černínského majetku. Černínové zůstávali i v první čtvrtině 18. století zemskou šlechtou. Již od dob Františkova otce Heřmana Jakuba však projevovali výraznější snahu o integraci ke dvoru. To se projevilo i v jejich rezidenční strategii, neboť to byl právě Heřman Jakub a jeho bratr Tomáš Zacheus, kteří rozšířili svou rezidenční síť do Vídně (každý vlastnil dva domy v hradbách a zahradní palác za hradbami). Oba si tvořili vlastní rezidenční síť a byl předpoklad, že v započatém díle budou pokračovat jejich potomci. Tomáš Zacheus se, na rozdíl od bratra, ke dvoru skutečně dostal a své domy zde využíval. Zemřel však ve věku 40 let a zanechal po sobě pouze tři dcery. Veškeré jeho vídeňské nemovitosti byly

---

po 310 litrů; v Rakousku to bylo přibližně 57 l. Oproti tomu ryze česká jednotka vědro, byla k roku 1764 stanovena na přibližně 61 l, v předchozích dobách se však pohybovala v rozmezí 47–78 l. Viz Miloš CHVOJKA – Jiří SKÁLA, *Malý slovník jednotek měření*, Praha 1982, s. 93–94 a 245.

89 SOA Třeboň – JH, RAČ, prov. fasc. 757, fol. 366v, dopis J. A. Schneiderera hraběti F. J. Černínovi, Vídeň, 19. 10. 1729.

90 „*Weil nun dieser Hoff mehr zum Schad[e] als Nutze[n] in auffhaltung stehet, [...] so ist auch bereits daß vierte Jahr auff die auffgewendete Uncosten kein Som[m]erfrucht gefexnet word[en]*“, tamtéž, fol. 446v, dopis J. A. Schneiderera hraběti F. J. Černínovi, Vídeň, 28. 6. 1730.

91 O třetím z nich, dvorském radovi von Pläcknerovi, to není známo. O informační síti Františka Josefa poprvé P. VOKÁČOVÁ, *Příběhy*, zejm. s. 428–431. Černínovou informační sítí jsem se rovněž blíže zabýval ve své diplomové práci F. VÁVRA, *Mezi Vídni*, zejm. s. 63–76.

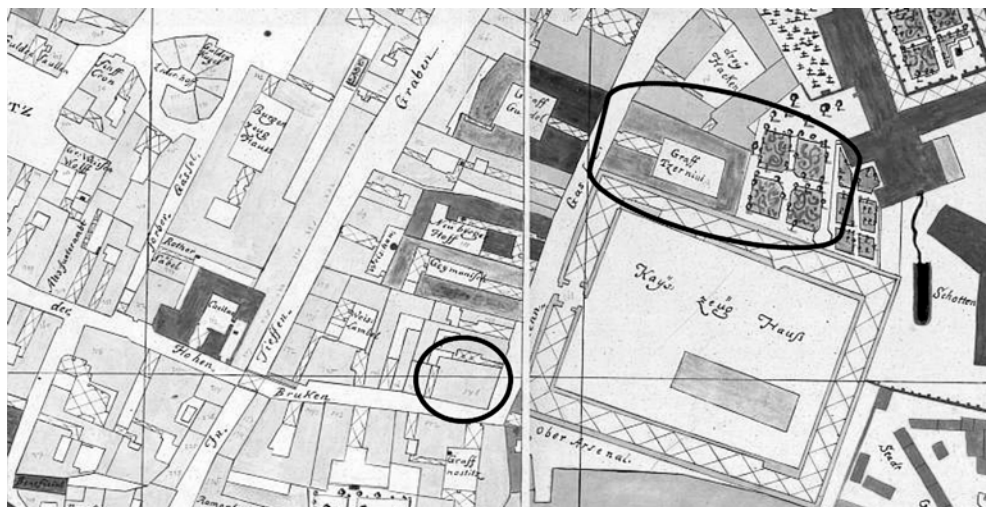
záhy prodány. Heřman Jakub Černín, který, jak již bylo řečeno, neuspěl ve snaze dostat se ke dvoru, působil v nejvyšších zemských úřadech (zemřel jako nejvyšší purkrabí).

Zároveň byla držba výstavných paláců ve Vídni důležitá po reprezentační stránce. Když po otcově smrti František Josef Černín převzal rodový majetek, byl si toho velice dobře vědom. Za vzor mu mohly sloužit knížecí rodiny monarchie; jeho rezidenční síť co do množství i kvality domů může být skutečně srovnávána spíše s knížaty. Ve Vídni byl nejvýznamnější stavbou rozsáhlý rodový palác v Renngasse. K němu náležel objekt na rohu Renngasse a Wipplingerstraße – jednalo se zřejmě o menší a méně honosný objekt, sloužící jako hospodářské zázemí městského paláce, případně k ubytování služebnictva. Vídeňskou část Černínovy rezidenční sítě doplňoval, opět rozsáhlý, zahradní palác v Leopoldstadtu, za hradbami starého města. Mnohem výrazněji byla koncipována městská rezidenční síť v Praze. Pro F. J. Černína byla tato část rezidenční sítě velmi důležitá z praktického hlediska, neboť Praha byla místem výkonu jeho úřadu (nejvyšší sudí dvorských lén). Zde vlastnil hrabě Černín celkem osm nemovitostí, které byly rozmístěny ve všech pražských městech. Nejvýznamnější byl samozřejmě Černínský palác na Hradčanech, hlavní černínské pražské sídlo, kde František Josef bydlel ve chvílích, kdy se nacházel v hlavním městě. Mezi další významné stavby patřil dům U Bílého jednorozce na Starém Městě, Sterneggowský palác na Malé Straně přestavěný F. M. Kaňkou nebo tamtéž stojící zahradní palác (dnes zvaný Lobkovický). Městská rezidenční síť ale nezahrnovala jen paláce ve městě a na předměstích; patřila k ní také příměstská panství. Ta nejčastěji sloužila jako hospodářská zázemí pro městské paláce, mohlo se tu nacházet i menší šlechtické sídlo. František Josef Černín vlastnil taková panství v okolí Vídně i Prahy. V okolí prvně jmenovaného města to byly statky Perchtoldsdorf a Jedlesee, kolem Prahy pak zejména panství Vinoř.

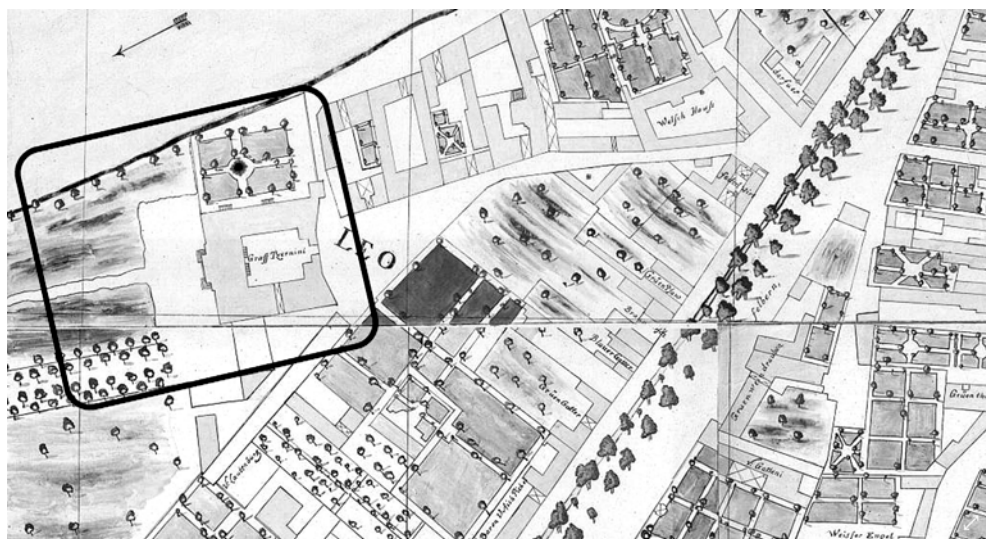
Přestože měl F. J. Černín vybudovanou kvalitní rezidenční síť nejen v Praze, ale i ve Vídni a měl také dobré výchozí podmínky pro vstup ke dvoru – spolu s otcovou rezidenční sítí zdědil i značné bohatství a vlivné kontakty – nepodařilo se mu proniknout mezi dvorskou společnost. Bylo to způsobeno více faktory, mezi nimiž hrála důležitou roli zhoršující se finanční situace i vlastní podlomené zdraví. Zároveň by nebylo spravedlivé přičítat veškerou vinu za neúspěch jemu. Ani vídeňské prostředí nemělo příliš zájem ho mezi sebe přijmout, a to z čistě praktických důvodů. Černín byl totiž jedním z největších císařových věřitelů a potřeba peněz byla ze strany eráru prakticky neustálá. Pro císaře bylo tedy výhodné nezahrnout ho nejvyššími úřady u dvora hned – aby neztratil motivaci k dalším a dalším půjčkám. Svou roli mohl hrát také jeho nízký věk. Vzhledem k tomu, že se ani Františkův jediný syn Prokop Vojtěch (1726–1777) nikdy ve dvorské službě neprosadil, můžeme říci, že u barokních Černínů se integrace k vídeňskému dvoru nezdařila.⁹²

92 Na tomto místě pomímám Františkova nevlastního bratra Františka Antonína, který zemřel mladý ve věku 29 let.

Přílohy

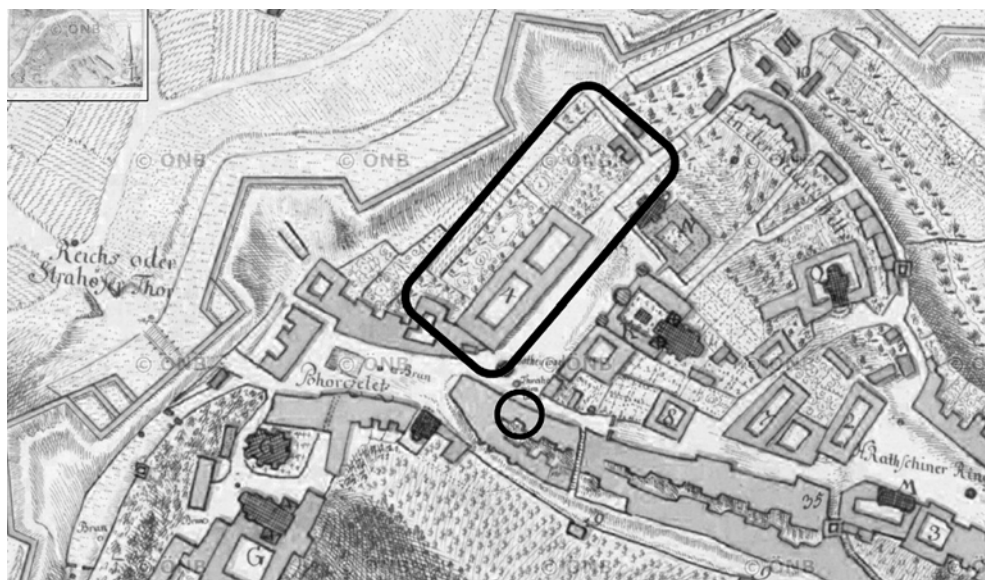
Obr. 1. Mapa Vídne z roku 1710: dva černínské domy na Renngasse.⁹³

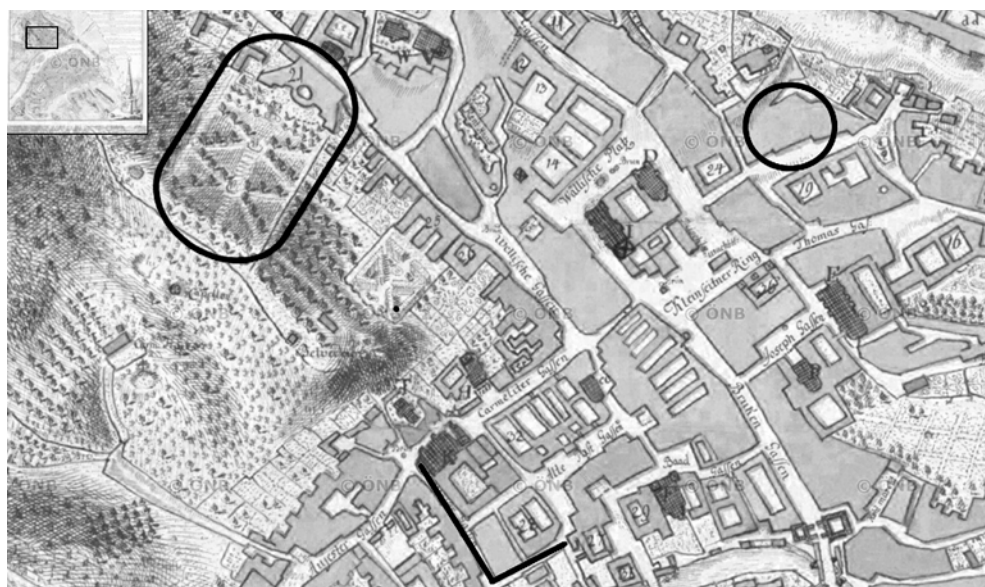
Obr. 2. Mapa Vídne z roku 1710: Černínův zahradní palác v Leopoldstadtu.⁹⁴

93 A. STEINHAUSEN, [Stadtplan] Innere Stadt, dostupné z URL: <https://www.wien.gv.at/actaproweb2/benutzung/archive.xhtml?id=Stueck++842296CA-B8D3-4679-8C5D-92B6790D44BClanm08sch#Stueck_842296CA-B8D3-4679-8C5D-92B6790D44BClanm08sch>, [cit. 2018-10-03].

94 Tamtéž.

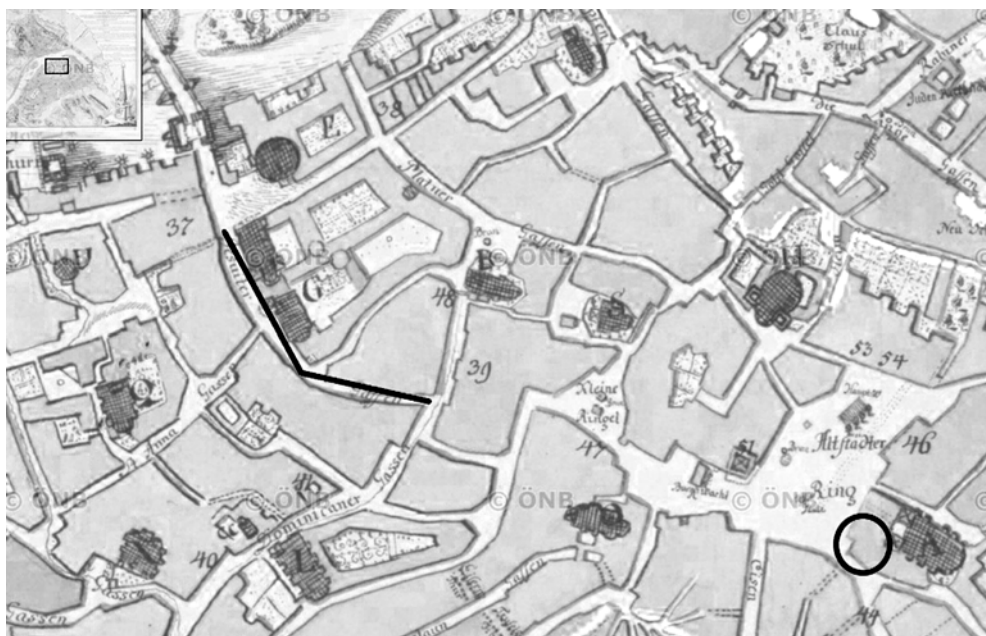
Obr. 3. Půdorysná mapa Prahy z roku 1769: Hradčany, Loretánské nám. – majorátní Černínský palác a dům zv. Šlikovský.⁹⁵

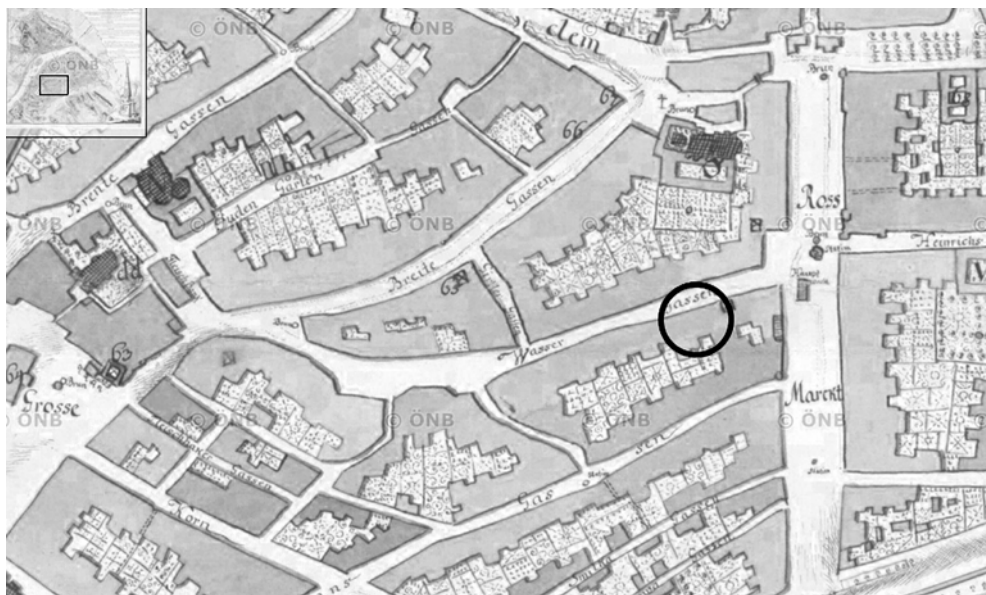
Obr. 4. Půdorysná mapa Prahy z roku 1769: Malá Strana – Lobkovičský zahradní palác (Vlašská ul.), Sterneggowský palác (Sněmovní ul.) a blíže neurčený dům v tehdejší Vodní ul.⁹⁶

95 Joseph Daniel HUBER, *Plan der könig. Haupt Stadt Prag im Königreich Böhheim*, 1769, dostupné z: URL: <http://towns.hiu.cas.cz/p_zoom.php?map=Huber_plan>, [cit. 2018–10–03].

96 Tamtéž.

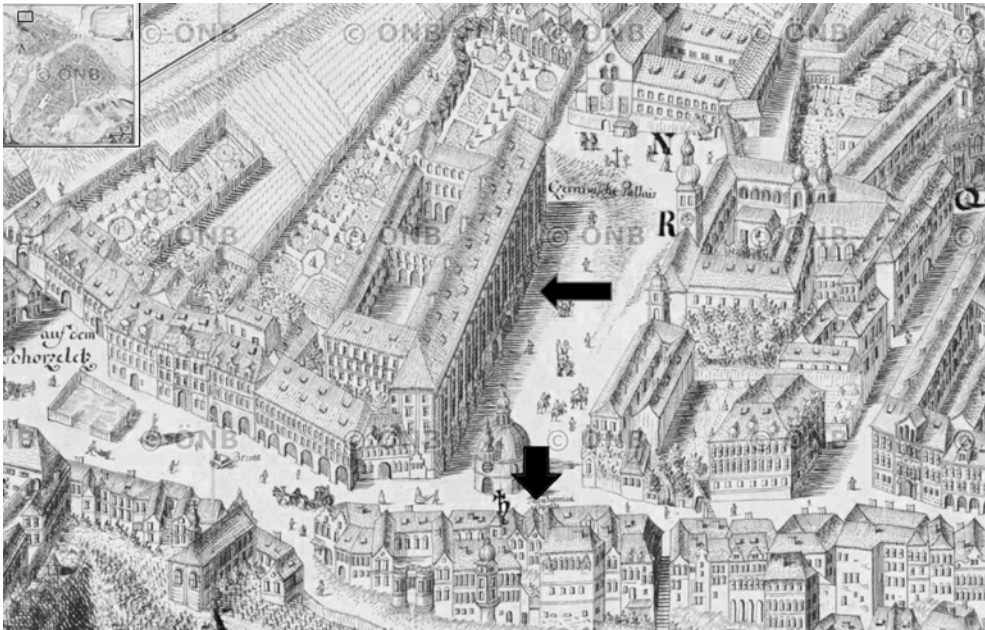
Obr. 5. Půdorysná mapa Prahy z roku 1769: Staré Město – dům U Bílého jednorožce (Staroměstské nám.) a blíže neurčený dům v Karlově ul.⁹⁷

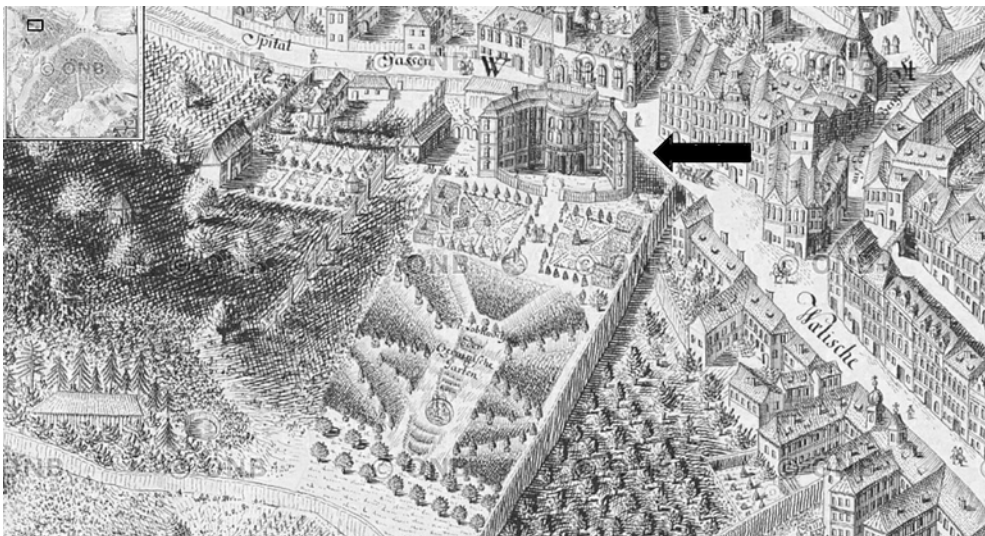
Obr. 6. Půdorysná mapa Prahy z roku 1769: Nové Město, Vodičkova ul. – tzv. starý Leskovský dům.⁹⁸

97 Tamtéž.

98 Tamtéž.

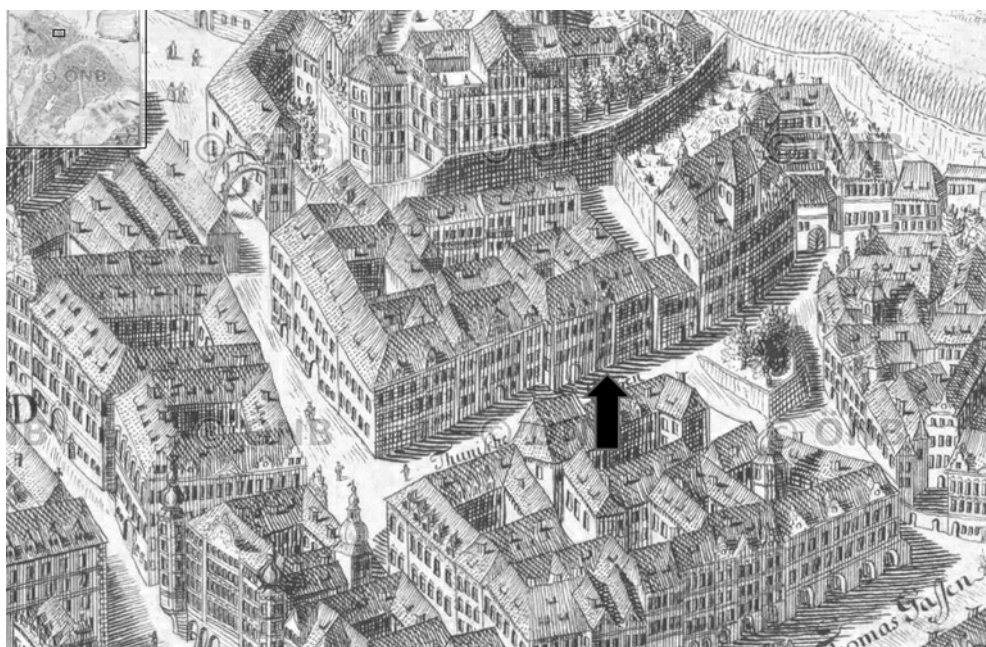

Obr. 7. Perspektivní mapa Prahy z roku 1769: Hradčany, Loretánské nám. – majorátní Černínský palác a dům zv. Šlikovský.⁹⁹

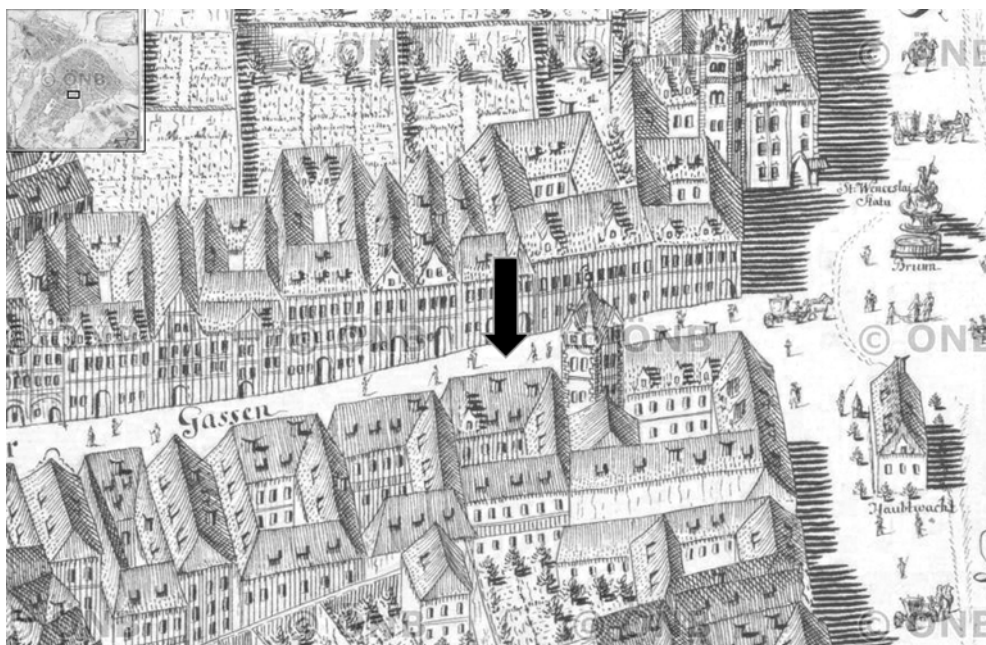

Obr. 8. Perspektivní mapa Prahy z roku 1769: Malá Strana, Vlašská ul. – Lobkovický zahradní palác.¹⁰⁰

Obr. 9. Perspektivní mapa Prahy z roku 1769: Malá Strana, Sněmovní ul. – Sterneggovský palác

Obr. 10. Perspektivní mapa Prahy z roku 1769: Nové Město, Vodičkova ul. – tzv. starý Leskovský dům.¹⁰¹

101 Tamtéž.

Summary

Residential Network of Franz Joseph Czernin of Chudenitz in Vienna and Prague in the 1720s and the 1730s of the 18th Century

The main topic of this study is the urban residential network of Bohemian count Franz Joseph Czernin of Chudenitz (1697–1733) which has been on the edge of historians' interest for a long time. The residential network of F. J. Czernin had two main nodal points – palaces and houses in Vienna and Prague. The study mainly focuses on the situation in Vienna and examines the number of houses and their location in the city. Besides, it concentrates on the suburban manors, which were integral parts of the nobility's property and which it concentrates on the suburban on the edge of interest, too. In some cases (the shape of the residential network in Vienna and Prague), we were able to correct mistakes in older literature and complete new facts as well. There are several other questions connected to this topic – e. g. the question of the residential strategy of Franz Joseph Czernin (i. e. the real usage of the houses by their owner) or integration to the imperial court in Vienna. But these questions cannot be clearly explained in the current state of knowledge; for example, we still do not have Czernin's itinerary. Answers to these questions can only be found by means of further thorough research. And thus, the main goal of this text was to clarify the range and the shape of the urban residential network of Franz Joseph Czernin.

It can be said that the residential network of Franz Joseph Czernin was quite the same as the residential networks of other aristocrats of that time and place. It was just slightly larger. With a few exceptions, he inherited it and he did not intervene much in its structure. This network collapsed after his sudden death because of the bankruptcy of the Czernins' family property. In the first quarter of the 18th century, the Czernins were still oriented

to service in the Bohemian Kingdom offices. Since the time of Franz's father Herman James Czernin, a few members of the family wanted to serve at the court, but never completely succeeded in this endeavour. These efforts were demonstrated in their residential strategy, and it was Herman James and his brother Thomas Zacheus who spread their residential networks to Vienna for the first time. Each of them possessed two houses in the city and a garden palace beyond the city walls. They both created a residential network of their own and they presupposed their children would continue in their work. Despite this effort, Herman James was not successful and he never reached an office at the court; all his life, he was serving in the offices of the Bohemian Kingdom (he died as the highest burgrave, which was the highest office in the land). On the contrary, his brother Thomas Zacheus was successful in penetrating the court and he really used his houses in Vienna. But he died, aged 40, and had only three daughters. All of his Viennese property was sold shortly after his death.

The possession of splendid palaces in the capital city of the Habsburg Monarchy was also important for representation purposes. Franz Joseph Czernin was aware of this when he inherited the family property after his father's death. It would be better to compare his residential network with the networks of the members of princely families than of the other counts. He had good initial conditions to enter the court – he inherited not only his father's residential strategy, but also remarkable wealth and influential contacts. But even with these assumptions, he did not succeed in penetrating the highest court offices. Several factors were to blame; probably the most important was his

financial situation, which was going much worse in the mid 1720s, and his undermined health. However, it was not only him to be blamed. Neither the Viennese court was keen on accepting this man into their prestigious environment. The reasons were clearly practical – Czernin was one of the biggest emperor’s creditor and the government’s need of money was practically never-ending. It was

important for the emperor not to give Czernin the highest offices so that he could not lose the motivation to give the emperor further and further loans. And moreover, count Czernin was still very young for these offices. After all, Franz’s only son Prokop Adalbert (1726–1777), the last “baroque Czernin”, never entered the high court offices.